

שער שמיני

ראש אגף המטה הכללי (אג"ם)

אפריל 1959 – דצמבר 1963

105 ◀ הערת עורך: יצחק רבין בתפקיד ראש אגף המטה הכללי (אג"ם),

אפריל 1959 – דצמבר 1963

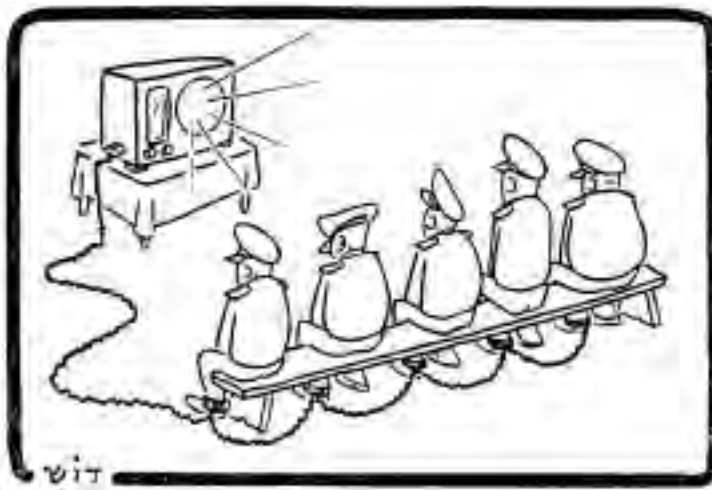
ב־28 באפריל התמנה רבין לראש אג"ם במטכ"ל. מינויו התרחש על רקע זעזועים בצמרת הצבא בעקבות פרשת "ליל הברווזים". ב־1 באפריל 1959 ערך צה"ל תרגיל גיוס פומבי שנועד לבחון את ערנות המערכת ואת תגובת מדינות ערב. באותו ערב הוקראו ברדיו סממאות גיוס של יחידות בתשע שפות בלי להסביר כי מדובר בתרגיל בלבד. השמעת הסממאות גרמה לבהלה בציבור ואף בחוץ לארץ התעורר חשש כי פרצה מלחמה. אחת הסממאות ששודרו הייתה "ברוויזי מים", והיא שנתנה לפרשה את שמה. על פי המלצותיה של ועדת בדיקה שהוקמה לחקור את האירוע הודחו מתפקידם ראש אגף מודיעין יהושפט הרכבי וראש אגף המטה הכללי מאיר זורע. הרכבי יצא ללימודים ובמקומו התמנה אלוף משנה חיים הרצוג. רבין קיבל את תפקידו של זורע, וזה התמנה במקומו לאלוף פיקוד צפון.

כניסתו של רבין לתפקיד נדחתה בשבועות אחדים בגלל מחלה שפקדה אותו, ורק לקראת סוף מאי החל בעבודתו.

בהיותו ראש אג"ם חזר רבין למרכז זירת ההתרחשויות ועסק במגוון רחב של נושאים, הן בתחום הפעילות המבצעית השוטפת והן בתחום בניית כוחו של צה"ל. בשיבות המטכ"ל היה אחראי למתן סקירות על אירועים שוטפים, הציג את תכניות העבודה השונות של צה"ל, והביע את דעתו על הערכות המודיעין השוטפות ובסוגיות שונות שעמדו לדיון (תעודות 106, 112, 114, 118).

אחד הנושאים העיקריים שהעסיקו אותו היה נושא רכישת מערכות נשק עבור צה"ל (תעודות 110, 111, 116). בתקופת כהונתו קלט צה"ל בין השאר מטוסי סופר מיסטר ומפציצי וטור מצרפת, טנקי סנטוריון מבריטניה וטנקי שרמן משופרים שהורכבו בארץ. בשנים אלה השקיעה ישראל מאמצים רבים בניסיונות לפתח בעצמה מערכות נשק, וזאת ביזמתו של מנכ"ל משרד הביטחון ואחר כך סגן שר הביטחון, שמעון פרס. רבין התנגד בתחילה לכמה מרעיונות הפיתוח המקומי של פרס והעדיף לרכוש מערכות נשק מוכנות ממדינות זרות, אך במהלך התקופה גברה נכונותו להשקיע משאבים בפיתוח מקומי.

בתור ראש אג"ם היה רבין אחראי למחלקת ההדרכה ולכן גם לתכנון ולארגון של האימונים ושל ההדרכה בצה"ל ולהתאמתם לתורת הלחימה ולתכניות המבצעיות (תעודה 109). אחד מנושאי המחלוקת בתחום זה נגע למתכונת אימון חיל הרגלים, ובעניין זה התנהל ויכוח ארוך בין רבין לבין זורע, והרמטכ"ל התערב וניסה ליישב את ההדורים ביניהם (א"צ, 31/208/70).

בעקבות פרשת "ליל הברווזים" – דרוש עונש מקסימלי לאחראים: האזנת חובה לקול-ישראל (צייר קריאל גרדוש [דוש]), אפריל 1959

ראש אמ"ן חיים הרצוג, יוני 1959
(צילם משה פרידן)

ראש אג"ם מאיר זורע, אפריל 1958
(צילם משה פרידן)

ראש אמ"ן יהושפט הרקבי, 1955

עבודתו השוטפת של רבין כללה גם קביעת תקנים וגיוש ושכלול של נוהלי עבודה של המטכ"ל, ובחומר השוטף שלו מצויים ניירות עבודה רבים לקראת ישיבות שבועיות עם ראש אגף כוח אדם ועם הרמטכ"ל. במסגרת תפקידו קיבל דיווחים מן הנספחים הצבאיים של צה"ל בחוץ לארץ, ובהם אהרון יריב בווינגטון, יובל נאמן ואחריו בנימין גבלי בלונדון, עוזי נרקיס בפריז ועמי פרי ברומא. הקשר שלו עם נרקיס היה הדוק במיוחד וכלל חליפת מכתבים רצופה, שרק חלק ממנה מופיע כאן (תעודות 107, 110, 111, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 121). המכתבים לנרקיס, ידידו הטוב עוד מימי חטיבת הראל, כוללים מידע על המתרחש בארץ בכלל ובצה"ל בפרט, ומאפשרים הצצה גם אל מערכת היחסים המורכבת שבין המפקדים הבכירים בצבא. בתקופת כהונתו החל צה"ל לפעול בתחומים שבהם לא עסק קודם לכן. בין הפעולות החדשות הללו בולטת הקמת מחלקת מחשוב ורישום בצה"ל (ממר"ם) החל מיוני 1959 ובעקבות זאת הכנסת המחשב האלקטרוני הראשון לשימוש צה"ל. רבין היה יושב ראש הוועדה להכוונה ופיתוח של ממר"ם. במהלך כהונתו ערך רבין מספר ביקורים בעולם, בכלל זה בבריטניה, בהולנד ובבלגיה, ואף יצא באוגוסט 1960 להשתלמות בארצות-הברית (תעודה 119). כמו כן ביקר פעמים אחדות בצרפת במסגרת שיחות לשיתוף פעולה צבאי.

106 ◀ דברים בישיבת המטה הכללי של צה"ל

25 ביוני 1959

ראש אגף מודיעין אלוף משנה חיים הרצוג הציג בישיבת המטכ"ל ב-25 ביוני 1959 את סקירת המודיעין החצי-שנתית של צה"ל. הוא תיאר את המצב המדיני במזרח התיכון ועמד במיוחד על השפעת החדירה הסובייטית, שהביאה לאזור לא רק את העימות הבין-גושי אלא גם את בשורת הקומוניזם, שהפך לחלק מהלאומיות המהפכנית הערבית. הוא הצביע על שתי סכנות ארוכות טווח באזור: האחת, הפיכת מדינה ערבית לקומוניסטית – סכנה זו, ציין, קיימת בעיקר במצרים; והאחרת, איחודים ופירודים בין מדינות האזור. הוא צפה אפשרות שהתחזקות משטרו של קאסם בעיראק תוביל לאיחוד עם סוריה ול"הקמת מדינה עשירה וחזקה" בגבולה הצפוני של ישראל. לדבריו, מוטב שלא יהיה שום איחוד בין מדינות ערביות באזור, אך אם נגזר שיהיה איחוד כלשהו עדיף לישראל האיחוד הקיים בין מצרים לסוריה על כל איחוד אחר.

אגף מודיעין קבע שההתעצמות הצבאית של מצרים תאפשר לה לצאת למלחמה כבר בשנת 1960, אף שסיום ההצטיידות היה מתוכנן לשנת 1961-1962; עם זאת העריך שהערבים אינם מעוניינים בשלב זה בהתדרדרות למלחמה, וכי נאצר יחסום את המצרים רק בשעה שצבאו יהיה מוכן למלחמה. בצד הערכות אלה קבע אגף מודיעין "שאסור לנו להתעלם מאפשרות של התדרדרות בכמה חזיתות".

על יסוד הערכות אלה סקרו ראשי החילות את סדרי העדיפויות להצטיידות ורכש צבאי. רבין חלק על חלק מדבריהם כפי שעולה מדבריו כאן.

סודי ביותר

אני אנסה בכמה מילים לתרגם את זה, מה זה מחייב את צה"ל. ואנסה לבחון את תכנית העבודה הרב-שנתית על סמך מה ששמענו ותוך ידיעה מה המסגרת שבתחומה אנו פועלים. אחלק את דברי שלושה חלקים. בחלק הראשון אנסה לתרגם את מה שהמודיעין אמר בקשר ליחידות. שנית, לחזור ולהזכיר את המשימות של צה"ל ולנסות להשוות ולו גם בקווים כללים, כיצד צה"ל צריך ומתכוון לענות על המצבים, הזהות שביחסי הכוחות היחסיים עד תקופה שאתה נחזור [כך מסתיים הקטע במקור].

שאלה ראשונה היא, וענה עליה מודיעין, האם קיימת סכנת מלחמה כוללת או חלקית עם ארצות ערב. ואנסה לתרגם לעצמי את מה שמודיעין אמר. (א) לא קיימת סכנת מלחמה יזומה בהפתעה, במידה ותהיה כזו ייווצרו קודם נתונים שיאפשרו לנו לעמוד עליה. (ב) במידה ותהיה, היא תהיה כתוצאה של הידרדרות. [...] לקע"ם [הקהילייה הערבית המאוחדת] יש 808 טנקים, לנו 602, קע"ם מחולק בין סוריה ובין מצרים, זה לא יחסי כוחות מבהילים. אם ניקח עוד פריט משוריין, הרי היום לנו יהיו יותר כלי רכב משוריין להסעת חי"ל [רגלים] יותר מאשר לכל צבאות ערב ביחד, כאשר נביא בחשבון את הזחל"מים [רכבים זחליים למחצה] והנגמ"שים [נושאי גייסות משורינים] שלהם. אם נביא בחשבון את חיל האוויר, הרי נראה בקע"ם שסך הכול המטוסים המופעלים כיום בטייסות הוא כמעט דומה בין קע"ם וצה"ל. לדעתי, אם תיכפה עלינו מלחמה, היא לא תהיה ביחסי כוחות, בתקופה הקרובה, שנותנת מקום להניח שהאיום של מלחמה כזו הופך אותה לחמורה ביותר הצפויה. מאידך שמענו על תכנית ההצטיידות, הרי צריך לראות שהסכנה איננה קרובה, בסיכום השנה-שנתיים-שלוש הקרובות, אלא ב-1962 ואילך. לאור אפשרות רכישת הנשק החדש על ידי צבאות ערב, לאור האפשרות של שיפור איכותי שהזמן יעשה והמדריכים הסובייטים יהי[ה] גם יתר תיאום בין חלק או כל ארצות ערב. לכן אם נסכם, הבעיה החמורה המיוצגת כלפינו מתוך תמונת המודיעין היא בעוד שלוש או יותר שנים. זו הבעיה החמורה מבלי שאנו יכולים להתפנות ולחשוב ולעקוב כל יום על מה שקורה.

שאלה שנייה, האם על אף המצב שתיארתי כעת לא עלולים להיווצר כתוצאה מפעולה לא כוללת של ארצות ערב כלפינו, אלא כתוצאה מהתערערות הסטטוס קוו, לא עלול להיווצר מצב שבו צה"ל צריך להיות מסוגל לפעול, אם יוחלט על כך. יש כמה דברים שצריך לראות. דבר ראשון זה חסימת המצרים. ודבר שני זה התערבות מדינות השוכנות בגבולותינו.

שאלה שלישית, האם קיים איום למרות מדיניות השקט לאורך הגבולות הקיימת היום. לדעתי יש סיכוי שהמצב הזה ישאר כל עוד אנו לא נשנה את הסטטוס קוו. [...]

כדי לענות על זה, משימתו של צה"ל היא בשתי מילים (א) להרתיע. (ב) אם צה"ל לא מצליח להרתיע, אז להכריע את אלה שלא הצלחנו להרתיע אותם. באיזה [מקרים] הוא עלול להיזקק לזה. (א) בהתקפת אויב יזומה. (ב) כוננות כזו שתיתן לו חופש פעולה ותמרון כדי לבנות על השתנות משימות. (ג) להמשיך את קיום השקט היחסי לקיים לאורך הגבול.

אם אלה הנקודות, אלה המשימות, מה צריכים להיות קווי הפעולה של צה"ל לעתיד הקרוב והרחוק, כדי להיות מסוגל לענות עליהם. כוח ההרתעה של צה"ל יהיה בשלושה דברים. בצירוף הכוח הישראלי, וכיצד הוא מצטלם אצל הערבים, קווי החוץ של המדינה ורמת המודיעין ויכולת ההתראה שנקבל על שינוי נתונים אצל הערבים.

ואגש לשאלה הראשונה. אם קיבלנו כהנחה שלמעשה הסכנה העיקרית היא בעוד שלוש-חמש שנים, ודומני שיהיה קשה לעמוד במרוץ ההזדיינות עם מדינות עשירות יותר שמקבלות את ציודן במחיר זול יותר ויש להן אפשרויות בלתי מוגבלות בהצטיידות לצורכיהן, דומני שהשיטה של מרוץ הזדיינות סטנדרטי היא איננה השיטה המתאימה. [...]

בתקופה עד השגת הנשק החדש שיטת צה"ל תתבסס על הקו הבא, חתירה והכרעת המאמץ של האויב בריכוז של כמה גזרות. בלי ניתוח יחסי הכוחות וגם בהתחרות בהם עלינו לבסס את הפעולה על שלושה דברים.

(א) השגת עדיפות אווירית. (ב) הכרעת עיקר כוחו של האויב ותפיסת נקודות חיוניות בארצות של האויב על ידי כוחות מוצנחים וכוחות ניידים משוריינים ובלימה ביבשה ובים.

אני רוצה לעמוד קודם כול על עניין העדיפות האווירית. אנו אמנם אנשי צבא, אבל אנו צריכים לנסות לראות מה יהיו פני המדינה אחרי המלחמה ואם לא תהיה עדיפות אווירית, אז בלי להיכנס להשלכה הזאת, אם נתיר הפצצה של ריכוזי אוכלוסייה, ייתכן שננצח, אבל ספק יהיה אם יהיה בשביל מי לנצח. אם אנו מבססים את הכוח על כוחות ניידים, אבל השליטה של הכוח האווירי גדולה לאין שיעור מאשר אם הקרב היבשתי היה מושגת על כוח חי"ר. הבעיה של עדיפות אווירית, לא רק בגלל אחרי המלחמה אלא גם בשביל לבצע את הלחימה, תנאי ראשון הוא עדיפות אווירית. איך צריך להשיג את העדיפות האווירית הזו. העניין האווירי הוא בעיקרו עניין של חיל האוויר, זו פעולה משולבת של מסכת שלמה של אמצעים שצריכים לתת יחד את העדיפות האווירית. זה מתחיל יותר בעדיפות בחיל האוויר. צירוף אמצעים מאמצעים שונים כדי באמת לשחק את זה, כוחות מוצנחים, והבטחת חופש פעולה לבסיסים האוויריים שלנו, דבר שראינו באיזה מידה בתנאים הקיימים אין ביטחון בו, והרחבת מספר הבסיסים שמהם יפעל חיל האוויר.

דבר שני, חימוש המטוסים, אנו לא נוכל תמיד ללכת ולהוציא מטוסים ישנים בפני מטוסים חדשים. והדרך שלא להוציא חדש היא לצייד את המטוסים בכלי נשק יותר חדישים. מיסטר, עם קליע אוויר-אוויר, משתנה אפשרות ההתמודדות שלו. למעשה אני חושב שאני אמנם לא איש חיל האוויר, אבל אנחנו חייבים להכיר במשמעות של חיל האוויר ולדעת לקבוע באיזה שביל זה נכון להקצות אמצעים לחיל האוויר ולכל מערכת האמצעים האחרים להשגת עדיפות.¹

דבר שני, ארגון כוח מחץ נייד ומשוריין [ל]מלחמה. בסיכום האמצעים המוגדלים שלנו, אנו לא צריכים ללכת לטנק חדש, אלא להסתפק בטנק הישן עם החימוש החדש. ואם כדוגמה, אם מחיר שרמן עם תותח חדש הוא שליש ממחיר סנטוריון ושעת עבודה שלו היא 1 ל-5, אין לנו בררה, אם אנו רוצים להרוויח בעד כל לירה ביטחון יותר טוב, ללכת בכיוון של ריבוי הטנק הישן עם אמצעים טובים יותר.² דבר שני, אני חושב שנעשתה בעניין זה פעולה גדולה מאוד, זה היה ריבוי חיילי חי"ר המוסעים בכלי רכב משורייני. היום יש לנו במדינת ישראל 1,300 ולמעלה מזה זחל"מים. הצפי של ארצות ערב כולן הוא 1,500, קע"ם הצפי הוא 1,200. ודאי גם יגיע ל-1,700. דבר שלישי, כשיגיעו יותר אלמנטים של קליעים נגד טנקים מטיפוס SS לכוחות הניידים ולשלב אותם. לשלב את פעולת הטנקים לכוחות המשוריינים, לשלב את פעולת הכוחות המשוריינים לכוחות המוצנחים והתקנת הטנק כמכשיר לחימת לילה.

באשר לקרב הימי אין לנו סיכוי להתחרות ברכש עם קע"ם ואין אנו צריכים ללכת בכיוון זה. ושיטת הפעולה צריכה להיות מבוססת על (א) לחזק את אותן היחידות שתצאנה לפגוע בכוח הימי של האויב כאשר הוא עדיין בבסיסיו, ואם לא נצליח לנהל את הקרב עם הכוח הימי של קע"ם, כאשר הכוח הימי שלנו יחומש בנשק יותר חזק. (ב) לפתח את הקרב הימי בקרבת החוף הישראלי ועל ידי כך להביא לשילוב יותר הדוק של שיתוף חיל האוויר בקרב הימי. דבר שלישי, להבטיח בפני תגובה של אניות על ידי ריבוי הסט"רים [ספינות טורפדו] ועל ידי הטבת חימושו. באשר לקרב הבלימה, אינני חושב שיש כאן מקום לחקות את אמריקה, הבעיה העיקרית תהיה התקדמות על עצמת שריון ועל עצמת אש. לכן צריך לעשות את המאמצים להגברת הנ"ט [נגד טנקים] והנ"צ [נגד צוללות], ולבסוף לבצע פעולות שתיתנה לנו שטחים שבאמצעותם אפשר להכין.

בסיכום, אני חושב שעלינו ללכת בשני כיוונים, בכיוון אחד מצב של דאגה ומחשבה מה יקרה כאשר המצב יהיה הרבה יותר חמור מאשר הוא עכשיו, ובמקביל להבטיח את השגת העדיפות האווירית על חשבון הרבה דברים אחרים. [...]

1. אלוף משנה גדעון אלרום, שייצג בישיבה את חיל האוויר, לא הסכים עם עמדתו של רבין שהמיסטר יישאר מטוס הקו הראשון העיקרי של החיל עד 1962 – מועד הגעתם של מטוסי המיראז'.

2. אלוף משנה חיים בר-לב, מפקד גיסות השריון, התנגד, בדומה לאלרום, לגישתו של רבין שיש להשתמש בציוד ישן עם חימוש חדש. הוא הציג את המגבלות של טנק השרמן שבידי צה"ל לעומת הטנקים החדישים של צבאות ערב, התנגד לרכישת שרמנים נוספים והתעקש על רכישת טנקים חדישים.

107 ◀ אל עוזי נרקיס, נספח צה"ל בפריז

תל אביב, 26 ביולי 1959

שלום רב עוזי,

לפני מספר שעות נפגשתי עם ס[גן] אלוף] טורנר,¹ אשר מדבריו הסתבר כי הנו חוזר מחר לפריז. בהזדמנות זו אעביר פתק (אשר אינו משמש תחליף למכתב תשובה למכתבך שהגיעני לפני יומיים) אליך. מאז נסעת² רבו המהומות בארץ יותר מאשר בצה"ל, נפלה הממשלה עקב שטויות מצד אנשי "הקיבוץ המאוחד" בעיקר מצדו של טבנקין שלא הוא ולא בני משפחתו אהודים עלי.³ החלו מהומות בחלקים שונים של הארץ הטומנים בחובם אולי את הסכנה הפנימית החמורה ביותר שהתעוררה עד כה בארץ⁴ ורוח ערב בחירות מנשבת בכל.⁵ בקיצור מצב עליז העלול להביא כל בוקר וערב הפתעות אשר קשה לצפות באיזה שטח יתרחשו, ויותר מכול קשה לצפות את תוצאותיהן הישירות והעקיפות. במצב זה עלינו להיות זהירים פי כמה כי כל משגה ולו גם הפעוט ביותר מצד צה"ל נותן פתח ל"הכנסות" מכל הכיוונים כאשר הרקע של השלווה הביטחונית האופפת ולא בצדק את כל היישוב הסירה כל מחסום ורספקט כלפי שיקולים מעין אלה. על אף זאת נכנסנו בכמה שטחים לתרגול ובחינה של מערכות שלמות ובהם כאלה ובהיקף שלא נוסו מאז קדש. התרגיל הגדול האחרון של ח[יל] א[וויר] נסתיים אף הוא במספר תקלות אשר אחת מהן חמורה כשלעצמה⁶ (פרטים עליה תשמע בעל-פה מפי טורנר עצמו). אך יותר מכך גררה תקלה זו החמרה ללא צורך ביחסים של חלק מגורמי המטכ"ל עם ח"א. אם כי איני נמנה על אותם חלקים, או ליתר דיוק החלק שנגרר למתיחות זו, הרי יש כמה מסקנות די רציניות לגבי דרכי האימון המבצעיים בח"א. נושא המעבר בתעלה [סואץ] כמעט ונגנז בהכרתו הציבורית של הקהל. הבעיות המקומיות הנן לחם חוקו העיקרי בתחום המחשבה, ההתעניינות והכתיבה בעיתונות. אמנם משה ד[ין] כתב מאמר מסוים בעיתון "דבר"⁷ והדים רבים היו לו, אך לדעתי הוא לא הצביע באופן ברור, כנראה מסיבות ברורות למדי, על דרכי המוצא הראליים והאפשריים. רבים מאלה שקראו את מאמרו שאלו: "בעצם מה הוא מציע". אך הופעתו זו הייתה יותר בבחינת היוצא מן הכלל המצביע על הכלל הרוצה שלא לעסוק יתר על המידה בנושאים הטומנים

1. גבריאל טורנר כיהן כסגן הנספח הצבאי בפריז, והיה מופקד על ענייני חיל האוויר.
2. נרקיס שהה בארץ במחצית השנייה של חודש יוני וחזר לפריז בראשית יולי. הוא בא לישראל כדי ללוות את המשלחת הצבאית הצרפתית שקיימה שיחות מודיעין תקופתיות עם צמרת צה"ל וראשי מערכת הביטחון.
3. הממשלה נפלה ב-5 ביולי בעקבות משבר קואליציוני סביב עסקת מכירת נשק ישראלי לגרמניה. המשבר פרץ לאחר פרסום מידע על העסקה בעיתון "הארץ" ב-26 ביוני. הפרסום שימש עילה לשרי מפ"ם ו"אחדות העבודה" לעורר סערה ערב הבחירות לכנסת כדי להדגיש את הניגודים הפוליטיים בינם לבין מפ"ם. הם דחו את טענתו של ראש הממשלה כי העסקה אושרה בממשלה ב-14 בדצמבר ודרשו לדון בה מחדש. הממשלה לא קיבלה את עמדתם. בהצבעת אמון בכנסת לא הצביעו שרי שתי המפלגות עם הממשלה, ובגוריון תבע את התפטרותם. כשסירבו, התפטר בגוריון והממשלה הפכה לממשלת מעבר. יצחק טבנקין, מראשי "הקיבוץ המאוחד" וממנהיגי "אחדות העבודה", היה בין האחרים לנפילת הממשלה.
4. הכוונה למהומות ואדי סאליב בחיפה, שפרצו ב-9 ביולי. המהומות החלו לאחר שתושב השכונה, שהייתה מאוכלסת בעולים חדשים יוצאי מרוקו, התפרע ונפצע מיריות שוטר. שמועות בדבר מותו הובילו להפגנות המוניות ואלימות, ואלה התפשטו במהלך הימים הבאים לאזורים אחרים בארץ שבהם התגוררו עולים יוצאי צפון אפריקה, במיוחד למגדל העמק ובאר שבע.
5. הבחירות לכנסת התקיימו ב-3 בנובמבר 1959.
6. ככל הנראה רומז רבין לתאונה אווירית שאירעה ב-21 ביולי כאשר שני מטוסי ווטור התנגשו באוויר במהלך תרגיל "רומח" והתרסקו. אחד הטייסים נהרג, והאחר הצליח לצנוח בשלום. בשלושת ימי התרגיל (21-23 ביולי) אירעו בחיל האוויר תאונות נוספות, עקב הפעילות האינטנסיביות. מטוסי הווטור היו באותה תקופה המטוסים החדשים והיקרים ביותר של חיל האוויר (על מטרות התרגיל ראו גם בתעודה 108).
7. המדובר במאמרו של דיין "איגנה טופט", שפורסם ב-23 ביולי. אניית המסחר הדנית "איגנה טופט", שנחכרה על ידי ישראל, נעצרה ב-21 במאי בתעלת סואץ בדרכה למזרח הרחוק. המצרים דרשו מן הקברניט לפרוק את מטענה (אשלג ומלט), אך הוא סירב ולכן עוכב בידי המצרים מספר חודשים עד שנכנע לדרישתם והגיע לישראל ב-4 בפברואר 1960. ניסיונות המצרים לפגוע במעבר סחורות ישראליות בתעלה החל כבר במרס. במהלך פרשת "איגנה טופט" החלו שיחות עם המצרים בתיווך האו"ם וארצות-הברית כדי לפתור את הבעיה. דיין הטיל ספק בתיווך וכתב במאמרו כי "אין סיכויים להסדיר את הבעיות באמצעים מדיניים". הוא הציג שתי אופציות צבאיות, כיבוש סיני והפיכת התעלה לנתיב בין-לאומי או מדיניות פירטית הדומה למדיניות המצרית, אך פסל את שתיהן. מסקנתו הייתה שיש "להשיב במדיניות איבה למדיניות איבה ולהוכיח למצרים כי כל עוד תמשיך במדיניותה" תחפש ישראל "את שעות הכושר ואת העילות הנאותות להכות בה" ותקבע מחיר גבוה לפגיעות בה.

האנייה "אינגה טופט", פברואר 1960 (צילם מיכה ברעם)

בחובם חומר נפץ ביטחוני. השקט השורר עתה נוח ונעים והם מבכרים לטמון ראשם בחול כבת היענה ולהתעלם מן העובדות הצפויות בעת [צרה].

אצלנו (באופן פרטי) הכול שריר ותקין. אנו יוצאים בעד שבועיים עם הברלבים לנופש במלון "בן יהודה" ובוודאי נהנה מן החופש. עזר ויצמן היה במצב תלישה כמה זמן מאז התקלה בתרגיל ח"א אך בסיוע החברה ועצמו הספיק להתאושש ולחזור לעצמו. מאיר עמית מקווה להיפטר מהגבס ב־1 בספטמבר 1959⁸, אך ספק אם באמת יצליח בכך. הוא ממשיך להיות מרכז הדיווח והאינפורמציה. שיטת ההפצה אצלו משוכללת למדי וכל אשר אתה למשל סיפרת לו הגיע דרך משה ג[ורן] – זארו [מאיר זורע] לח[יים] ל[סקוב],⁹ אבל מזמן צריך להניח שבצה"ל אין סודות ולמי שהניח זאת אין בכך כל הפתעה. מונדק [משה בר־תקוה] הגיע היום ובוודאי בקרוב אצטרך להתחיל בטיפול בו,¹⁰ אך דיה לצרה בשעתה. בינתיים שלום וכל טוב, ד"ש לאסתרקה מכולנו

יצחק ר.

8. מאיר עמית שבר את האגן בזמן צניחה בתחילת 1958 והיה מאושפז למעלה משנה בבית החולים. לאחר שהבריא יצא ללימודים באוניברסיטת קולומביה בניו יורק.

9. האלוף משה גורן היה באותה עת ראש מטה פיקוד צפון; האלוף זורע היה אלוף הפיקוד וידיד טוב של הרמטכ"ל חיים לסקוב.

10. משה בר־תקוה סיים את תפקידו בתור נספח צה"ל באיטליה ומונה לראש מחלקת תכנון במטכ"ל, שהייתה כפופה ישירות לראש אג"ם.

108 ◀ דברים בפגישה עם עורכי העיתונים

7 באוגוסט 1959

ראשי מערכת הביטחון נהגו להיפגש עם עורכי העיתונים (ועדת העורכים) ולמסור להם מידע מעודכן וסודי על המתרחש בצה"ל ועל ההתפתחויות המדיניות והצבאיות באזור. המידע שנמסר היה ברוב המקרים חסוי ולא נועד לפרסום. ועדת העורכים שמרה על סודיות המידע, כפי שהעיד בן-גוריון בישיבת המטכ"ל ב-5 בדצמבר 1957: "עד עכשיו יש לנו ניסיון רק עם גוף אחד שהוא דיסקרטי, שאם אני מוסר לו דברים על מנת שלא יתפרסם, הוא שומר על כך... עד עכשיו הם לא הכשילו אותי...". את הישיבה המובאת כאן פתח ראש אגף מודיעין, חיים הרצוג, בסקירה על הנעשה במדינות ערב, במיוחד בעיראק ובקע"ם, ואחריו דיבר רבין.

סודי ביותר

אני התכוונתי לסקור בעיקר את פעילות צה"ל בשלושה שטחים. בתחום הביטחון השוטף, בתחום מה שקרוי כוננות, וכמה נקודות עיקריות באשר לאימונים בתקופה האחרונה, בעיקר. בנושא הביטחון השוטף, אפשר לציין, שמצד מדינות ערב מתבלט אי רצון להעלות בעיות לאורך הגבול. כלומר, אין ביטוי למגמה מצד מדינות ערב, חוסר מתיחות לאורך הגבולות, כל עוד נשאר הסטטוס קוו הקיים היום והנוצר לאורך הגבולות. מאידך, במידה ויש פעילות היא מתבטאת (א) בהחדרת אמצעי איסוף, חוליות סיוור, חוליות פדאיון, בעיקר מצד קע"ם [קהילייה ערבית מאוחדת], בשתי הגזרות הקע"מיות הצפונית והדרומית. במגמה לעמוד על כוונותינו מתבצעת מה שאנחנו קוראים הסתננות כלכלית מאזור הרצועה. הכוונה שלנו בנושא ביטחון שוטף הן למעשה מתבטאות אולי בשני דברים. (1) הסטטוס קוו. במידה ויהיה מקום שמישהו עלול לחשוב [לשנות], זה בעיקר באזור שטחים מפורזים, להבטיח שלא יהיה ספק באשר לשליטה, [שתהיה פקט שלנו. (2) ליצור נתונים לאורך הגבולות שיקלו עלינו לבצע את תפקידי שמירת הגבול במידה ויחריף מצב הביטחון.

עכשיו, הדברים האלה מוצאים את הביטוי בגזרות השונות: (1) בגזרה הקע"מית הצפונית, הסורית, זה מתבטא בשני נושאים מצד האויב. הפעלת חוליות מודיעין והרקע להפעלת חוליות מודיעין, נמסר על ידי ראש אגף [גן] מודיעין]. "אינגה-טופט" מצד אחד והגברת קצב האימונים [של צבאות קע"ם], ביצוע תרגילים בקנה מידה גדול. הלקח המר של קע"ם בזמן סיני מחייב אותה כנראה לחזור ולבדוק באיזו מידה אין ריכוזים. עצם הריכוז הזה מעיד על מגמה כלפי אחד משני חלקי קע"ם. הפעלנו בצפון מספר כוחות שהביא לידי מספר היתקלויות, כולל הריגה של איש אחד. דבר שמבליט את הנכונות של גורמי איסוף אלה לבצע את הפעילות.

נושא שהוא בינינו לבין הסורים, או יותר נכון בינינו לבין האו"ם והסורים, הוא פרשת סימון הגבול, [שתלויה] זה זמן רב, כתוצאה מהצעת המזכיר הכללי [של האו"ם], דאג המרשילד, לסמן מהגבול הבין-לאומי בין המפורז, הצפוני והמרכזי, צפונה לאזור החולה. אנחנו הסכמנו לכל סידור שהאו"ם הביא, אבל הסורים מוצאים כל פעם סיבות שונות, שמביאות למעשה לאי ביצוע הסימון. אחת הסיבות של הסורים, שמביאה אותם לידי מניעת ביצוע סימון הגבול, זו היא העובדה שהסתבר שהם בגדרות של המוצבים שלהם נכנסו לגבול השטח שלנו. הדבר שקיים הרבה שנים, אבל יובלט בצורה מוחשית, במידה ותהיה מדידה מוסמכת. אנחנו מחדשים את הפעילות לביסוס השליטה בשטחים המפורזים. הביטוי לכך הוא לא צבאי, אלא חקלאי, אם בצורת תעלות, העמקת תעלות, ובעיקר באזור תל קציר הכשרת קרקע בשטח שהיה בשליטה שלנו, אבל לא הביא תוצאות חקלאיות מעשיות. הכשרת הקרקע תאפשר ליישובים לעבד את השטח הזה באופן מלא.

בגזרה הקע"מית הדרומית, באזור הרצועה, שם הייתה פעולת מודיעין בקנה מידה גדול, והפעלנו גם פה כוחות גדולים. כתוצאה מפעילות זו נהרגו שלושה פדאיון, נשבו חמישה. זה תוצאות לא רעות, ואין ספק שכעת אנחנו מרגישים את ההשפעה החוזרת של ההצלחות האלה, במידת הנכונות שלהם לבצע את תפקידם. בוצעה גם הסתננות כלכלית, שהעונה החקלאית מתאימה לה. יש מה לקטוף, פרות וכיוצא בזה. וכמובן, שזה קורא יותר

.1 ראו תעודה 107, הערה 7.

לגנב, והייתה עלייה מסוימת במשך העונה, עם גמר הקציר ואסיף הפרי.

הגזרה הירדנית והלבנונית, אינן מהוות בעיה רצינית בנושא זה.

האמצעים שאנחנו נוקטים, הכללתי אותם תחת הכותרת 'יצירת תנאים שיאפשרו לנו טיפול יעיל בנושא הביטחון השוטף, כאשר ואם הוא יחריף, מתבטאת בשני דברים. (א) בהכנת דברים שיאפשרו לנו פטרול והיקף לאורך גבולות. פעילות שהייתה בעבר ונמשכת היום בעיקר באזורי הגלובע ודרום הר חברון. (ב) סימון הגבול, דבר שמונע תקלות ומונע מכל מיני גורמים להעלות בעיות גבול, בעיקר בגזרת הירדן בסיוע של האו"ם או בתיאום עם האו"ם. אנחנו מסמנים את כל הגזרה, מאזור בית שאן ועד האזור צפון לחדרה. אנחנו ממשיכים לאזור ואדי ערה וכן באזור דרום הר חברון. זה למעשה באשר לביטחון השוטף.

הנושא השני הוא כוונות. בכוונות, אנחנו מבינים שני מושגים. (א) הפעלה מהירה יותר של כוחות ומפקדות מצוידות. (ב) החשת קצב הגיוס מרגע שהוחלט עליו. בנושא של החשת קצב הגיוס, אנחנו מתרכזים עכשיו בקיצור הגיוס של עוצבות השריון, ואני מניח שבחודשים הקרובים נוכל להגיע לקיצור משך הגיוס באחוזים ניכרים, כמעט במחצית משך הגיוס, דבר שייתן עצמה מבצעית גבוהה פי כמה לצה"ל. נושא שני, שהיווה גורם מקביל, היה בעיית הציוד המכני, החדש, שחשיבותו ליצור מכשולים נגד טנקים ולסייע בעבודת ביצורים פעילה. חשיבות רבה גם לנושא זה בתפעול, במגמה לקצר בהרבה על ידי שינוי תהליכים של תפעול בנושא הגנה, שקצב הגיוס יוחש במקביל. אין ספק, הגיוס הוא נושא אשר אנחנו לא לוקחים אותו כהישג מושלם, ואנחנו מנסים לבחון את עצמנו באיזו מידה יכולים לשפר.

נושא האימונים. כמה תרגילים מרכזיים שבוצעו בתקופה האחרונה. תרגיל גדול בוצע על ידי חיל האוויר. למעשה, היה זה התרגיל הגדול ביותר שבוצע מאז מבצע סיני. עיקר התרגיל היה כזה. חיל האוויר נתבע להפעיל את מלוא כוחו, בלי שגייס את מילואיו. דבר שלא היה בסיני. כלומר, בהנחה שמדינת ישראל הופתעה, חיל האוויר נתבע להפעיל את מלוא כוחו, ובעת ובעונה אחת לגייס את מילואיו, כדי שיוכל לפעול באופן ממושך. במסגרת התרגיל הזה הוכח ששמי המדינה מאוד צרים אפילו בשביל כמות המטוסים שיש לנו. במספר הגיחות שהועלו במשך התקופה של התרגיל, שמשכה היה דומה למשך תקופת סיני, עלתה על מספר הגיחות שהפעיל חיל האוויר במבצע סיני. נתגלו גם נקודות חיוביות וגם תקלות.² וכל תרגיל כזה בא בעיקר ללמד אותנו מה אנחנו צריכים לתקן בדרכי עבודתנו כדי להיות יותר טובים אחריו.

תרגיל שני בהיקף ניכר היה תרגיל משולב שבא לבחון נושא של שילוב חיל האוויר, צנחנים ושריון, אשר שלושת הגופים האלה כידוע מהווים את נקודת הכובד, את נקודת הדגש, בעבודת הצבא, בהיותם אמצעי ההכרעה העיקריים של כל צבא ושל צה"ל בפרט. במסגרת התרגילים האלה נבחנו כמה נושאים שקשורים בשילוב, והכנסנו פעם ראשונה במסגרת תרגיל מוצנח את הקליעים הצרפתיים SS-10 נגד טנקים, שהם השתלבו במערך הצנחנים שירד בעורף האויב, כדי לאפשר להם הגנה יותר יעילה נגד השריון שהיה צפוי לתקוף אותם. בוצעו גם תרגילים של חטיבת שריון ואוויר, סדיר ומילואים. בתקופה הזאת ובמקום הזה, שכל הדברים האלה בוצעו במשך חודש, בחצי האחרון, בוודאי תבינו את הסיבות מדוע קע"ם הייתה כל כך רגישה באשר לנעשה במסגרת צה"ל.

במקביל לנושאים האלה טיפלנו בנושאי אימון בכלים שהיו לנו בשיטות חדשות. שלושם ואתמול ניסינו לראשונה את הגנת תל אביב כלפי תקיפת מטוסי אויב באמצעות תותחים מבוקרי מכ"ם [מגלה כיוון ומרחק], כאשר הם יורים על מטרה נגררת על ידי מטוס שלנו. לא סתם לירות, אלא לירות כאשר האויב מיוצג, כפי שמוצג בפועל, ולשאל באיזו מידה, המערכת השלמה של ההתראות המכ"מיות והפעלת הכלים האלה [פועלת] כראוי. אני מקווה שההתראה לציבור הייתה מספקת ולא גרמה לזעזוע והתרגשות מיותרים.

אני רוצה לעמוד, בעקבות מה שמסר ראש אמ"ן על הערנות, לא כל כך לגבי התקופה השוטפת, אלא על המגמות שמגמתם מצטרפת לטווח ארוך. לעמוד על מה שאנחנו עושים, כי עיקר דאגתנו נתונה למעשה עכשיו למרוץ הכמותי-איכותי, שסכנתו יותר בעתיד מאשר בהווה.

2. שם, הערה 6.

109 ◀ אל לשכת ראש אג"ם/מבצעים,

אברהם (אברשה) טמיר

לשכת ראש אג"ם, 26 באוקטובר 1959

בסוף ספטמבר 1959 נערך תרגיל רחב היקף שכונה תרגיל "יתד". בתרגיל השתתפו חטיבת הצנחנים הסדירה וכוח סיוע אווירי. הצנחנים הוצנחו בשדה תעופה, השתלטו עליו והכשירו אותו להנחתת כוחות נוספים. לאחר קבלת תגבור, שכלל ציוד כבד, כבשו הצנחנים יעדים נוספים, וערכו פשיטות על מספר מתקנים ביישובים אזרחיים בסביבה, שדומו ליעדים צבאיים. על התכנון והביצוע של התרגיל הייתה מופקדת מחלקת מבצעים של המטכ"ל בראשותו של אלוף משנה אברהם טמיר. התרגיל בוצע בהצלחה רבה, ורבין, שבתור ראש אג"ם היה ממונה על טמיר, שיגר אליו את מכתב ההערכה המובא כאן.

שמור-אישי

הנידון: תרגיל "יתד"

1. אין זה מנוהג עבודתי לשלוח הבעת הערכה בכתב לדרך ביצוע משימה בעת שלום של קצין או יחידה, אך איני יכול שלא לחרוג מנוהגי זה באשר לדרך ביצוע תרגיל "יתד" על ידי אג"ם/מבצעים כצוות ולך כאיש העומד בראשו.
2. תכנון וביצוע תרגיל "יתד" חרג מכמה מוסמכות והדגים גישה חדשה בכמה שטחים חיוניים לצה"ל. הייתה רוצה לציין במכתבי זה רק שלושה הישגים מהעיקריים שבהם:
 - (א) הראשון הוא בבחירת הנושא האופרטיבי שאותו צריך היה לבחון התרגיל. אחת השאלות המרכזיות בעיצוב דרך הפעלת כוחות צה"ל היא בחיפוש דרכים בלתי אורתודוקסיות באמצעותן ניתן להביא לידי ביטוי מקסימלי את יתרונו האיכותי והעזתנו בביצוע בהשוואה לאלה של מדינות ערב. אני משוכנע שנושא התרגיל הנו אחת הדוגמאות הבולטות ביותר לקו מחשבה זה.
 - (ב) ההישג השני היה בפתיחת דרך חדשה לתרגול בצה"ל על ידי התאמה מרבית, בתחום סייגי ביטחון שדה, בין התרגיל לבין מבצע מתוכנן אשר אותה עוצבה עשויה לבצע במקרה מלחמה. דרך תרגול זו החותרת להכין במידה מרבית את היחידה למשימותיה המבצעיות המוגדרות הנה ערובה נוספת להבטחת הצלחתה בעת שתידרש לבצע בפועל את אותו המבצע.
 - (ג) ההישג השלישי הוא בכך שלאחר שנים רבות בוצע תרגיל מסועף עם גייסות אשר במסגרתו הופעלו כמעט כל הסד"כ [סדר הכוחות] הסדיר של ח[יל] א[וויר] ומרב הכוחות המוצנחים ואשר נוהל והופעל ישירות על ידי המטכ"ל. אמנם הישג זה הנו פועל יוצא מהחתימה להתאים דרך ההפעלה בתרגול לדרך בה תופעל התכנית בעת מלחמה, אך יש להישג ארגוני זה גם השפעה חינוכית באשר להדגמת יכולת הביצוע של דרך המטכ"ל שבמרבית ימות השנה הינו עוסק יותר במתן פקודות למבצעים השונים ופיקוח עליהם.
3. אני מקווה שהישגי התרגיל יהוו בסיס איתן להישגים נוספים בשטחים אלה ואחרים בעתיד. מסור נא את תודתי והערכתי גם לכל אלה שעזרו על ידך בהבאת התרגיל לסימומו המוצלח.

יצחק רבין – אלוף

ראש אגף המטה הכללי

מסיבת רעים בביתם של אסתר ועוזי נרקיס, 1958. מימין לשמאל: עמוס חורב, יגאל אלון, אסתר נרקיס, אורי בן-ארי, נחום שריג, יצחק רבין וישראל כרמי

110 ◀ אל עוזי נרקיס, נספח צה"ל בפריז

תל אביב, 16 בנובמבר 1959

שלום רב עוזי,

בהזדמנות זו שנוסעים דדו [דוד אלעזר], יוסף [יריב] ושרול כרמי¹ הריני מצרף מספר מילים. אמנם שוחחתי בכמה נושאים עם דדו אשר אני מקווה שיוכל להסבירם בפרוטרוט. באשר לאינפורמציה על הנעשה בצה"ל, בוודאי הנכם מעודכנים יותר ממני לאחר בואו של מאיר עמית לפריז ולפיכך אעסוק פחות ב"אינפורמציה" ויותר בנושאים ממשיים.

מצבנו היום באשר לעיבוד תכנית העבודה בשנה הקרובה הנו יחסית שפיר. גמרנו את עיבוד המסגרות עבור [חיל] [אוויר] [וחיל] [ים] [וכן סוכם הסד"כ [סדר הכוחות] ומסתיים עיבוד תכניות ההדרכה והתעסוקה. כל אשר סוכם ניתן לביצוע במסגרת תקציב השנה החולפת עם כמה העברות פנימיות. הנקודות העיקריות קשורות כרגיל בצה"ל בקליטת ציוד חדש בכל הזרועות (צוללות, סטרי"ם [ספינות טורפדו] חדשים, מטוסים חדשים ואינשאללה שוט [טנק סנטוריון]) נוסף, הגברת מצבת הטייסים במידה ניכרת החזויה לשנה הבאה, הסבת 2 חט[ניבות] נוספות לחט[ניבות] ממוכנות שתושלם בשנה הבאה וכו'. אם נוסיף לכך הגברת האימונים וביצוע תרגיל אוגדתי עם גייסות (חט[ניבת] שריון, חט[ניבה] ממוכנת וחט[ניבה] מוצנחת) בהנהלתו של אברהם י[פה] ובפיקודו של חיים בר-לב הרי שיהיה מה לעשות בשנה הבאה. אולם חלק זה שהנו מותנה בצה"ל אינו מדאיג אותי לחלוטין, צה"ל בהרכב כזה או אחר יבצע העסק ללא בעיות רציניות. החלק החמור הוא באותו חלק בו עוסק משרד הביטחון, קרי הרכש. למעשה הרינו נמצאים בתקופה האחרונה ב-Stalemate מוחלט בנושא זה. ייתכן שהסיבה לכך שש[מעון] פ[רס] אינו מניח לארטורו טוסקניני [ארטור בן-נתן] לבצע כל דבר רציני בהיעדרו.² אך לדעתי, ואני מקווה שאיני פסימי, האפשרויות לרכש עלולות להצטמצם מסיבות שאפרטן

1. ישראל כרמי היה באותה עת מפקד חטיבה 27, חטיבת שריון מילואים, ומספטמבר 1960 מפקד חטיבה 10, חטיבת חי"ר מילואים.

2. שמעון פרס פרש מתפקיד המנהל הכללי של משרד הביטחון כדי להתמודד בבחירות לכנסת ב-3 בנובמבר, והוא התמנה לסגן שר הביטחון בממשלה שהוקמה אחרי הבחירות (17 בדצמבר). בתקופת היעדרו מילא את מקומו ארתור בן-נתן, ובפברואר 1960 מונה בן-נתן למנכ"ל משרד הביטחון.

בהמשך מכתבי. כללית לנו יש שני מקורות – צרפת ולהבדיל אנגליה. דומני שכל עוד לא נואשה צרפת של דה־גול מהסדר באלג'יריה לפי הקווים שנקבעו פחות או יותר על־ידי דה־גול,³ הרי תימנע מכל הבלטה של סיוע רציני לגבינו והראיה היא שכל מיני דברים מתעכבים, לדוגמה פרשת ה־Priests⁴ שארתור הודיע כבר לפני מספר חודשים שעוד 120 נמצאים אצלו בכיס. והנה ביקשנו שירכוש 36 וטרם זכינו לראותם. גם פרשת התותח 105 מילימטר 920 מ[טר] ש[נייה]⁵ איננה זזה. אמנם ייתכן מאוד וחלק הארי מהאשמה שאין תזוזה בנושאים אלה היא יותר פרי עיכוב, הזנחה או רשלנות מצדנו. גם הצד האזרחי של היחסים עם צרפת אינו במצב הטוב ביותר⁶ ויש גם בכך סימן מה למגמות בעתיד. אנגליה מנסה להצטרף לחיזור האמריקאי אחרי נאצר וכבר מוכנה למכור לו תחמושת עבור 2 המשחתות העומדות מספר שנים ללא כל פגז לתותחיהן, ובוודאי עלולה להיות השלכה לחיזור זה על סיכויי רכש הן של השוט או של כלי שיט קטנים כמו הסט"רים שאותם אנו מתעתדים לקנות עבור אילת. אני מקווה שאינני פסימי יתר על המידה, אך קראתי בספר מציטוטי צ'רצ'יל פסקה האומרת שמוטב להיות בחשש לפני שמתרחש הדבר ולהיות שקט בעת התרחשותו מאשר להיות שקט לפני ההתרחשות ולחשוש ולהסס כאשר הוא מתרחש. מכל מקום יש לי מספר מסקנות אישיות שלדעתי היה רצוי באם תתקבלנה על דעתך שתפעל גם אתה בכיוון זה. הדבר הראשון הוא שנספח צה"ל בצרפת צריך להיות בתמונה ומעודכן לחלוטין ובמידת היכולת גורם מזרז לגבי נושאי רכש שיש עניין ועדיפות לצה"ל לעסוק בהם, דוגמאות תותח ה־105, 920 מ"ש. התותחים המתנייעים, מטוסי סמב"ד [סופר מיסטר] נוספים לכסות הפער עד התייצבות המיראז' וכיוצא בזה. כמו כן לדעתי יש לחפש דרכים שישבכו אותנו עם הצרפתים בנושאי פיתוח ואינני מפליג לתחומי הנשק החדש במובן הגלובלי. כוונתי לשני נושאים עיקריים. הנושא הראשון פרשת המיראז' שלדעתי יש לחפש כל דרך להיכנס לנושא גם על ידי הזמנות ולו גם הקשורות בהכנסת כספים עתה על מטוסים שיהיו בשנת 1963. כמובן פה יכולתך מוגבלת, אך תחושת הדחיפות והחשיבות אם תהיה בכך תוכל להשפיע על סביבתך. הנושא השני קשור בפרשת הטנק שלפי השמועות נמצא בפיתוח משותף גרמני־צרפתי. אמנם לפי הידיעות שיש בידינו הגרמנים נוטים יותר ויותר לשיתוף עם האנגלים וחוששני שמשיתוף כזה סיכויינו לקבל טנקים בעתיד יהיו קטנים בהרבה מאשר מפיתוח צרפתי־גרמני. אין בידינו היום הרבה ידיעות בנושא והיה חשוב ביותר לו יכולנו להיות קשורים בעניין זה בצורה הדוקה יותר ואם יש צורך בשליחת עמוס [חורב] להוות לחץ נוסף הרי הדבר ניתן להיעשות. יתר על כן השגתי הסכמה עקרונית של הרמטכ"ל [חיים לסקוב] לחפש גם דרך להשתתפות כספית בנושא הפיתוח הזה אם לכך תהיה משמעות כלשהי הן להזזת העניין ויותר מכך לשילובנו בו. כמובן שגודל הסכום רצוי שיהיה קטן ויתר על כן, הרי סיכום זה היה בינינו בלבד על סמך הלחץ שלי ויש סכנה רצינית שמשדר הביטחון עלול להכשיל צעד כזה.

3. דה־גול הכריז ב־16 בספטמבר על הכרה בזכות ההגדרה העצמית של אלג'יריה וקרא להסדר שעל פיו יוכלו התושבים לבחור במשאל עם – שיתקיים ארבע שנים לאחר השגת השלום – אם להישאר חלק מצרפת או להפוך למדינה עצמאית. במהלך ספטמבר הודיעו ראשי ארגון המחתרת הלאומית, הפל"ן (Front de Liberation Nationale), על הסכמתם לפתוח במשאל ומתן.
4. תותח מתנייע בקוטר 105 מילימטר מתוצרת אמריקנית, מתקופת מלחמת העולם השנייה. במכתב תשובה שכתב ב־18 בנובמבר הבהיר נרקיס כי "שום דבר לא נשתנה ביחסים עם הצרפתים אלינו בעניין רכש, הם מוכנים למכור ורוצים שנקנה". העיכוב בהספקת ה"פריזט" נבע לדבריו מהמתנה להצעת מחיר ומלבטים בשאלה אם להשאיר על התובות את הקנים המקוריים או להרכיב עליהן תותח דומה שיעלה 3,000 דולר יותר. הוא הבטיח שההזמנה תבצע במועדה (א"צ, 83/68/9).
5. תותח צרפתי שנועד להחליף את התותחים הקיימים בטנקי השרמן. הדגם, שכונה L/44 D1504, היה דגם קצר קנה של התותח הצרפתי CN 105 F1. הדגם פותח במיוחד לפי בקשה ישראלית, לשם התקנה בטנקי השרמן המיושנים. בתותח זה נעשה שימוש בתחמושת חדשנית בעלת מטען חלול ובמערכת ייצוב מורכבת, אשר פיתוחה נתקל בקשיים. גם בנושא זה הבהיר נרקיס במכתב הנזכר לעיל כי הוגשה כבר הזמנה כתובה, וכי הנושא מטופל כראוי.
6. הכוונה לכניעתה של יצרנית המכוניות הצרפתית "רנו" לחרם הערבי. "רנו" הודיעה כבר במרס 1958 כי היא מבטלת את הסכם שיתוף הפעולה עם החברה הישראלית "קייזר פרייזר", אך בינואר 1959 נחתם עמה הסכם חדש להספקת רכיבים לכמות מסוימת של מכוניות. באוקטובר אותה שנה הודיעה החברה במפתיע על ביטולו, סירבה להעביר את יתרת הציוד והודיעה על כוונתה להקים מפעל הרכבה במצרים. צעדים אלה גרמו לחידוש המאמצים הדיפלומטיים הישראליים. ב־15 באוקטובר 1959 פנתה שרת החוץ גולדה מאיר במכתב אל עמיתה הצרפתי שיפעל לביצוע ההסכם עם "קייזר פרייזר". גם נרקיס היה שותף לפעילות וניסה להפעיל את קשריו בצמרת הצבא הצרפתי, כפי שכתב לרבין ב־27 באוקטובר (א"צ, 83/68/9).

מפקד חיל האוויר עזר ויצמן וממלא מקומו גדעון אלרום, חורף 1958

בקיצור, אם כי אינני נמנה על סקציית המודאגים הרי פרשת הרכש, סיכווי ויותר מכך אבדן התנופה בשטח זה בגלל משרד הביטחון מדאיגה אותי באופן רציני.⁷

העבודה אצלנו רבה כרגיל בתקופת שנה זו, לשמחתי לא נתקלתי בשום קשיים רציניים. לא עלו כל מיני נושאים מסוכנים הקשורים במבנה וארגון, מטכ"ל, שריון וכיוצא בזה. פרשת ביטול הגיס [שריון] הוקפאה לשנת העבודה הבאה ולהפך הגיס מקבל תחת פיקודו את כל החטיבות המוסבות לשנה אחת, כן הדבר בכל יתר השטחים. בשטח [כוח] א[דס] אנו אוכלים קצת חרבוניות משל גדעון שוקן, ק[ר]י עברה על שיאים וכיוצא בזה, אך עושה רושם שארוין [אהרון דורון]⁸ ישתלט על העניינים כראוי, וסוף סוף אחרי הרבה שנים יש גם ר[אש] א[גף] א[דס] בסטנדרד מתקבל על הדעת. ואם כי אינני תמים דעים על הדרך בה הורחק גדעון שוקן, הרי אין ויכוח שהוא לא היה הדמות המתאימה לאכ"א ובוודאי נופל בהרבה מארוין. הייתה עד כה תקלת מה בקשר לתקציב ח"א, אך אינני מודאג כי כל המטכ"ל + מפקדת ח"א עמדה על דעתה כנגד איש אחד, ולדעתי הוא ייכנע והעניין יועבר כפי שח"א ואג"ם הסכימו מראש ביניהם. אגב, ח"א עובד עם המטכ"ל כפי שאף פעם לא עבד. הן בכל הקשור באווירה, עזר [ויצמן] וגדעון [אלרום] הנם צוות חביב אשר אחד משלים את רעהו ולמזלי הרב נכונים לקבלת מרות (כנראה גם קצת בלית בררה) והיום מ[חלקה] ל[ת]ת[פקידי] מ[טה] במיוחד מתי [פלד]⁹ בקיא בנעשה יותר מאשר אי פעם ר[אש] מת"מ היה. מתי פלד עצמו הנו עוזר סוג אל"ף אל"ף. יש לו מעמד ואינו עושה מהומות על ריק כמו קודמו, וגם כאשר הוא נותן תשובה שלילית הרי יש לו מעמד כזה שאין בעיות כפי שצה"ל היה רגיל להן במת"מ בתקופה האחרונה. כמובן שפרט לנקודות אור אלה יש לו מעט צרות והתעסקות בשטויות, אך אין אור בלי צל ואין צל בלי אור.

7. בתשובתו הרגיע נרקיס את רבין כי מבחינת המדיניות הצרפתית "אין בעיות" וכי "אפשר לקנות כמעט הכול בצרפת פרט למה שהם שותפים עם האמריקאים (חיל הים), עם הגרמנים (שריון בקושי) וציוד החקר והשאל". לעומת זאת הביע נרקיס דאגה רבה ממערכת היחסים בין צה"ל לבין משרד הביטחון ובמיוחד במה שנוגע לפעילותו בצרפת. הוא הבהיר כי אין לו בעיה ליצור קשרים והיכרות עם הצרפתים בנושאי רכש, אך הוא חושש מתגובת אנשי משרד הביטחון. "מי יעמוד בפרץ", כתב, "כשייכנסו נגדי לקרב כל כוחות משרד הביטחון? האם הרמטכ"ל?". והוסיף: "חסר רק שאתחיל לטפל ברכש, פיתוח וכו' שאחטוף על הראש ואיש לא יסייע לי". הוא הציע לרבין לטפח "בנועם ודיפלומטיה" יחסים טובים עם פרס ולהעניק לו את ההרגשה "כאילו שהוא מחליט על הכול" (ראו לעיל, הערה 4).

8. האלוף גדעון שוקן היה ראש אגף כוח אדם בצה"ל עד שאהרון דורון החליף אותו בתפקיד ב־22 בספטמבר 1959.

9. מתי פלד מונה לראש המחלקה לתפקידי מטה ב־15 ביוני 1959. הוא החליף את סגן אלוף ברוך גלבוט, ששימש ממלא מקום ראש המחלקה החל מ־1 במרס.

אני מקווה שאינך כועס על מכתבי האחרון,¹⁰ יתר על כן כולם כאן מציינים הגברת פעילות מצדך בכל השטחים וויזיאן [חיים הרצוג] הביא שבחך בפני "השלטונות" מספר פעמים בתקופה האחרונה והראה דוגמאות מעשיות לכך. אם כי איני רואה בכך חשיבות, הרי מוטב כך מאשר להפך. אני מקווה שנתראה בינואר 1960 בפריז ועד אז שלום.
ד"ש מלאה לאסתרה ולכל היישוב העברי בפריז,

יצחק ר.

תל אביב, 4 בדצמבר 1959

111 ◀ אל עוזי נרקיס, נספח צה"ל בפריז

שלום רב עוזי,

בהמשך למברקי ברצוני לצרף מכתב הסבר קצר לפרשת הסנטוריונים.¹ זה זמן רב שאנו מרגישים שמשרד הביטחון שלנו עושה מאמצים להעברת הטיפול בעסקה מצרפת לבריטניה. לא הייתה ברורה מגמה זו שהיא לחלוטין בלתי אופיינית למשרד הביטחון הנוכחי. בהמשך הטיפול, במיוחד אתמול בפגישה שבועית עם שר הביטחון עקב קבלת הידיעות מכתריאל [שלמון] מדרום אפריקה הסתבר שכנראה החשש העיקרי של משרד הביטחון הוא לרכוש את כל הסנטוריונים. כנראה הדבר יהווה עומס תקציבי שיצמצם את חופש הפעולה שלהם [.....]. כתוצאה מכך עיכב ארתור [בן-נתן] הידיעה מדרום אפריקה יום או יומיים אצלו והביא לידיעתנו כמה דקות בלבד לפני כניסתנו לדיון אצל הזקן [בן-גוריון] אתמול. הדיון נסב סביב המגמות האפשריות הבאות:

(א) הפעלת הצרפתים לסיכול הרכישה מבלי הצעה קונסטרוקטיבית העונה על רצון צרפת לחזור לשוק הדרום אפריקאי בניגוד למגמה האנגלית שלא לאפשר להם (מכירת פנהרד במקום הסרצנינים הבריטיים לצבא דרום אפריקה).

10. רבין מתייחס למכתבו מיום 4 באוקטובר. באותו מכתב סיפר לנרקיס על טענות הנשמעות על תפקודו הלקוי בצרפת, בהשוואה לעבודתם המאומצת של הנספחים האחרים, אהרון יריב בווינגטון, עמי פרי ברומא ויובל נאמן בלונדון. הוא שיבח במיוחד את יריב, שהוא "הנספח הטוב ביותר המצוי היום... משרד דיווחים יסודיים ומעמיקים שאין להם כמעט תקדים בהיסטוריית הנספחים של צה"ל. כל דר"ח המגיע ממנו הנו תוצאה של עבודה יסודית ומעמיקה והרבה רעיונות מעניינים העשויים להיות מועילים לצה"ל מועילים על ידו... [ה]דיוק וריבוי פרטים [בדיווחים] הנשלחים על ידו אינו מפריע אף פעם לקבלת התמונה הכללית וההבחנה בעיקרי הדברים... ממש עבודת מחקר". עוד שיבח את נאמן, ששיגר אף הוא דיווחים מקיפים, מחדשים ומעניינים, המשמשים חומר לימוד לגורמים בכירים בצה"ל. רבין מתח ביקורת על הדיווחים מפריז ויעץ לנרקיס להעלות את רמת הדיווח ולהמעיט בנסיעות מחוץ לפריז. הוא ביקש ממנו לקבל את דבריו "כעצת יד" ובעיקר את המסקנות המעשיות שבמכתבו. נרקיס הודה לרבין על "מכתב ההתראה" ועל גילוי הלב אם כי הוסיף שלא נהנה באופן מיוחד מהמצב שבו הוא שרוי. הוא הסביר את הסיבות לנסיעותיו המרובות מחוץ לצרפת והבטיח לכתוב "דוחות כיאות" ולבקש "רשות כיאות" לכל נסיעותיו (ראו מכתבו לעיל, הערה 4, ומכתבו מ-21 בנובמבר 1959, א"צ, שם).

1. פרשת רכישת הסנטוריונים לצה"ל החלה בתחילת 1959. עד לאותו מועד רכש צה"ל מבריטניה רק 30 טנקי סנטוריון, בין היתר בגלל מחירים הגבוה של הטנקים (כ-95,000 דולר). הסנטוריון היה טנק כבד שתוכנן בסוף מלחמת העולם השנייה, ודגמים מוקדמים שלו כבר החלו לצאת מהשירות בצבא הבריטי ונמכרו למספר מדינות, בהן דרום אפריקה. בעקבות שינויים מבניים וצמצומים בצבאה החליטה דרום אפריקה למכור חלק מן הטנקים שהיו ברשותה, והציעה אותם במחיר נמוך מזה שדרשה בריטניה. על רכישת הטנקים הללו התמודדו ישראל ומצרים, שכבר רכשה מספר טנקים מסוג זה לפני מבצע סיני. במרס 1959 דיווח פרס ביישוב המטכ"ל על מגעים עם דרום אפריקה לרכוש 100 עד 200 טנקים במחיר 70,000 דולר לטנק. על פי התכנון אמורה הייתה צרפת לחתום על העסקה במקום ישראל, והטנקים עתידים היו להגיע לצה"ל. צרפת הייתה מעורבת גם במגעים המצרים עם דרום אפריקה בין היתר משום שהייתה מעוניינת שדרום אפריקה תרכוש ממנה נושאי גייסות משוריינים (נגמ"שים) מסוג פנהרד (Panhard). ערב כתיבת המכתב הודיע כתריאל שלמון, ציר ישראל בדרום אפריקה, למנכ"ל משרד הביטחון כי סביר שבקרוב תיחתם עסקה בין דרום אפריקה ומצרים בחיפוי צרפתי. על רקע זה התקיימה הישיבה אצל בן-גוריון הנוכרת להלן.

טנק סנטוריון מתוצרת בריטניה שהותקן בו תותח 105 מ"מ מתוצרת ישראל

(ב) להציע לצרפתים להמשיך בגלגול העסקה תוך החלפת מקבלי הסנטוריונים ונותני הדולרים, קרי שאנו נהיה בקצה הסופי של המעגל במקום המצרים.

עמדת משרד הביטחון הייתה (א) עמדת צה"ל (ב) מבלי לחכות לדיון והתייעצות הפעיל ארתור את איסר [פן] בפרזיז במגמה ב.² כמו כן גם דיבר עם גנרל פאי³ ופרדריזה⁴ כאן בכיוון זה. אנו כמובן עשינו כל מאמץ בכיוון הפוך. הבוקר נתקיים דיון של שרת החוץ, שר הביטחון, הרמטכ"ל וארתור. בדיון סוכם שעושים כל מאמץ ללכת דרך הצרפתים ולרכוש 150 סנטוריונים (כתריאל הבריק שהעסקה נכרעה מתוכננת למספר זה), והזקן חזר והדגיש שאם יש קושי בעסקה בגלל הצורך ללכת ל-200 סנטוריונים יש לעשות זאת. סוכם שארתור יוצא היום באותו מטוס בו יוצא עמוס [חורב] לפרזיז במגמה לגלגל העניין במהירות כך שהעסקה תבוצע בצינורות צרפתיים עבורנו. אין לי עדיין ביטחון שאכן העניין יתגלגל כי דומני שארתור פוחד מכמה דברים. הדבר הראשון הוא לא נתנסה בלקיחת סיכונים כספיים גדולים. בסך הכול העסקה מחייבת במקרה הגרוע ביותר 18 מיליון דולר כולל שיקום ותובלה. דבר שאינו נוראי אם להביא בחשבון ש-180 אמקסים [טנק AMX] עלו את אותו הסכום ומושגיניו בסך הכול התפתחו. דומני גם ששמעון פרס מביט בעין עקומה על ביצוע עסקה גדולה בהיעדרו מתפקיד, דבר שלא יוכל בעתיד לזקוף על חשבוננו. מכל מקום לדעתי לגבי צה"ל צריך להיות שיקול ענייני בלבד. אנחנו נכנסנו לעניין הסנטוריונים בעל כורחנו, עשינו מאמצים גדולים לקליטת 30 כלים, מאמצים אלה יפים גם ל-200. אין כל היגיון בהחזקת 30 סנטוריונים או גודד אחד בלבד והמספר הרנטביילי מבחינת תפעול ואחזקה מסתובב סביב ה-200 (מספר מוסכם עם עמוס חורב וחיים בר-לב). לפיכך עלינו לעשות כל מאמץ בלי קשר מי נמצא היכן לבצע העסקה במהירות וביעילות מקסימלית. אני מקווה על אף הכול שארתור השתכנע מרצונו העז של הזקן להשיג את הסנטוריונים (הזקן התלהב מהסנטוריונים. חיים בר-לב ערך לו פעם הצגה ספציאלית וקנה אותו לחלוטין לעסק הזה) ונכונותה של גולדה [מאיר] לשתף פעולה לכל דרך שתתרום להביא הסנטוריונים לרשותו של צה"ל.

2. איסר פן היה ראש משלחת משרד הביטחון בפרזיז. ככל הנראה פעל בהוראת משרד הביטחון לסיכול העסקה עם הצרפתים, כפי שמציין רבין לעיל בסעיף א, ולא כפי שכתב כאן בטעות "במגמה ב".
3. גנרל פייר פאי (Fay), מפקד חיל האוויר הצרפתי בשנים 1953-1955, ואחר כך ראש המשרד הצרפתי לייצוא חומרי תעופה.
4. מוריס פרדריזה (Perdrizet) היה איש חיל האוויר הצרפתי. הוא כיהן בתור קצין קישור אווירי בישראל בעת מבצע סיני, ואחר כך ניהל חברות בתחום האוויר והתקשורת. בשנות השישים שהה בישראל כנציג התעשייה האווירית הצרפתית.

הייתי מבקש ממך לעקוב מקרוב וליצור את מלוא הארגומנטים לדחוף את העניין לכיוון ביצועו בצינורות הצרפתיים כי העברתו לצינורות בריטניה משמעות העניין המתת העסק. אבקשך לדווח בתכיפות על המצב כדי שנוכל להיות בטוחים שאכן האמת בדינו.⁵ שלום ולהתראות,

יצחק ר.

112 ◀ דברים בישיבת המטה הכללי של צה"ל

חדר המלחמה, 31 בדצמבר 1959

דברי רבין המובאים כאן הם חלק מסקירה שמסר בישיבה מורחבת של המטכ"ל שהתקיימה ב־31 בדצמבר 1959 בהשתתפות בן־גוריון לשם דיון בהערכת המצב החצי־שנתית של צה"ל. את הדיון פתח בסקירה מודיעינית ראש אגף מודיעין אלוף משנה חיים הרצוג, ואת דבריו השלימו ראש ענף אמ"ן/מחקר אלוף משנה דוד כרמון, ראש ענף מודיעין אוויר, ראש ענף מודיעין ים וראש אג"ם רבין.

הרצוג תיאר את המאבקים הפנימיים בעולם הערבי, במיוחד בין עיראק למצרים, ואת קשייו של נאצר להשליט את מרותו על סוריה, השותפה הצפונית בקהילייה הערבית המאוחדת. לדבריו "אין כיום מדינה ערבית עיקרית... שהיא איתנה במידה כזו שאין לה לחשוש מרעותה, אך אין גם מדינה חזקה כזו שתוכל לנצל חולשותיה של רעותה ולכפות עליה איחוד".

הוא ציין כי בזירה הבינ־גושית נהנות מדינות ערב מפרות מדיניות "הניטרליות החיובית", וכי המעצמות מצויות ב"מרוץ לתת סיוע ללא תנאים וללא סייגים כמעט" – קע"ם זוכה לסיוע כלכלי וצבאי ממזרח וממערב כאחד, ונאצר נהנה "משני עולמות בבת אחת".

הרצוג קבע כי החל מאביב 1959 הפכה ישראל לגורם מרכזי שסביבו ניתן לאחד את העולם הערבי. עם זאת נאצר נזהר לדבריו ממלחמה בישראל ומסתפק במלחמה קרה נגדה, שבאה לידי ביטוי בין היתר בהידוק החרם הערבי ובמניעת מעבר של אניות ישראליות בתעלת סואץ. מבחינה צבאית הצביע הרצוג על התעצמות קע"ם בסיוע סובייטי, אך הוא העריך שרק בשנת 1962 יהיה המערך הצבאי מוכן למלחמה.

אלוף משנה כרמון התרכז בהצגת ההיערכות הצבאית של קע"ם. הוא ציין כי במצרים יש חשש מפני עליונותה הצבאית של ישראל ובמיוחד מפני מתקפה ישראלית על סוריה. כדי להקשות על ישראל ולרתק את כוחותיה לדרום תגברה מצרים את כוחותיה בסיני בחטיבה נוספת, ובנתה בסיסי הספקה באל־עריש ובביר גפגפה – בסיסים אלה נועדו לשמש להגנה על מצרים ולאפשר יציאה מהירה לתגובה על הסתבכות בסוריה. הוא הוסיף כי הצבא הסורי מחזיק את עיקר כוחו בסמוך לגבול עם ישראל, ומשאיר "כוח הלם" בסביבות דמשק לשם הגנה על העיר וביצוע התקפות נגד. הצבא המצרי שם דגש לדבריו על שיפור האיכות והצלח לשפר באופן ניכר את הארטילריה שלו.

כרמון העריך שיכולת הסיוע של המערב לישראל מצומצמת ואטית, ומסקנתו הייתה "שישראל יכולה לסמוך על עצמה בלבד". בתחום האווירי הצביע כרמון על יתרונה האיכותי של ישראל ועל המגמה של קע"ם להתרכז בהכשרת כוח אדם במקום בגידול מספר הטייסות. בתחום הימי ציין כי קע"ם מייחסת חשיבות רבה לצי המלחמה שלה, וש־200 מומחים ממזרח אירופה מסייעים לבניית צי זה. מלבד זאת מסר פרטים על סדר הכוחות של צבא קע"ם ועל מבנה יחידותיו.

5. ביום המחרת, 5 בדצמבר, הבריק נרקיס על פגישה עם ז'אן ניקו (Nicot), ראש אגף המטה הכללי של צבא צרפת; בפגישה זו שמע כי דרום אפריקה קרובה לעסקה עם המצרים בתיווך צרפתי, וכי חל שינוי בעמדת צרפת, ושהיא החליטה לנקוט מדיניות מכירת נשק מאוזנת כלפי ישראל והערבים (ראו רבין אל נרקיס, 5 בדצמבר 1959, ארכיון פרטי עוזי נרקיס). בעקבות מידע זה התקיימה ישיבה דחופה אצל בן־גוריון והוחלט לשלוח את בן־נתן לפריז. במכתב מ־11 בדצמבר הודיע נרקיס כי נראה שמאמציו של בן־נתן הועילו וביאו לביטול העסקה בין דרום אפריקה למצרים. אך בדיווח כעבור שבועיים, 27 בדצמבר, שב והודיע כי בן־נתן לא הצליח לגמור את העסקה, וכי יהיה צורך ב"התערבות עליונה" של פרס כדי לרכוש את הטנקים. במקביל לפעילות משרד הביטחון פעל משרד החוץ לביצוע העסקה הישראלית עם דרום אפריקה בצינורות דיפלומטיים בריטניה, אך בסופו של דבר לא יצאה העסקה אל הפועל לא בעזרת הצרפתים ולא בעזרת הבריטים. גם העסקה עם המצרים לא צלחה, והם הסתפקו בטנקים הסובייטים. כישלון העסקה לא מנע מישראל את המשך רכישת הסנטוריונים מבריטניה, וחרף מחירם הגבוה רכשה ישראל בשנת 1960 ובשנים שבאו אחריה מאות טנקי סנטוריון.

ראש ענף אוויר סקר את ההשפעה הרוסית על חילות האוויר של קע"ם, את ההתרחשויות האחרונות ואת רמת התפעול של חילות האוויר הערביים. ראש ענף ים סקר את ההתפתחויות בציי הים של קע"ם והגיע למסקנה כי יש לצפות להמשך ההתעצמות ברכש נוסף של כלי שיט ופיתוח בסיסים בציי הקיים. הוא ציפה שמצרים תרכוש עוד שלוש משחתות ושתי שולות מוקשים ולאחר מכן עוד שתי צוללות.

לאחר דבריו של רבין דיבר הרמטכ"ל לסקוב. הוא הזהיר מפני רוח השלום המנשבת בעולם ומסכנת את ישראל, בין השאר משום שנאצר מנצל אותה לשיקום סיני כבסיס פעולה נגד ישראל. הוא העריך שהפער האיכותי בין ישראל לצבא קע"ם ילך ויצטמצם והציע לשמור עליו על ידי ציוד בעל איכות טכנית מבצעית גבוהה באוויר, ביבשה ובים. הוא קבע כי יש לחדש את מערכת ההתראה של צה"ל ואת הכוננות הגבוהה, והמליץ לנקוט מדיניות גבול של "הליכה על חבל דק", כדי להימנע מתבערה שסופה איננו "בוודאות מוחלטת לטובתנו". באשר לשיטת הלחימה הוא הדגיש את המהירות והריכוז, "כי המפתח להצלחה הוא ביכולתנו לבצע את השלב המכריע של הלחימה מיד עם פרוץ פעולות האיבה".

בן־גוריון חתם את הישיבה בהערה על דבריו של רבין על חיל הים המובאים כאן. הוא חלק על ההנחה של רבין שאם תפרוץ מלחמה עם מצרים היא תהיה קצרה משום שההכרעה תהיה מהירה או משום שהתערבות עולמית תפסיק את הסכסוך. בן־גוריון ביקש להיערך גם לאפשרות של מלחמה ממושכת, שבה תהיה חשיבות לשליטה ימית על נתיבי מסחר. מסקנתו הייתה שישראל זקוקה למשחתות חדישות, "ואי אפשר לסמוך על זה שלא איכפת לנו שהכוח הימי שלהם יישאר גדול".

לאחר הישיבה רשם בן־גוריון ביומנו כי עמדת אנשי המטכ"ל "אופטימית יותר מדי", וכי הם "אינם רואים כי הפער האיכותי בינינו וביניהם עלול לקטון או להתבטל לגמרי במשך הזמן ואז תכריע הכמות".
דיון נוסף על הערכת המודיעין התקיים ב־18 בפברואר, ראו תעודה 114 והערת הפתיחה שם.

סודי ביותר

מצבי לא נוח. אני ב־20 דקות צריך לתת תשובה לתמונה שצוירה על ידי ארבעת אנשי מודיעין במשך שעותיים ורבע, ולהוכיח שאכן יש פתרון לתמונה שצוירה על ידם. לדעתי, יש פתרון אם באמת נראה את העובדות כמו שהן ונהיה מספיק נועזים והחלטיים להסיק את המסקנות לגבי ערך פעולותינו.
אני אתרכז בשינויים העיקריים מאז הסקירה האחרונה, ואשתדל לא לחזור על דברים שנאמרו. דברי יתייחסו לשלוש נקודות: (א) מה האיומים הצפויים לאור סיכום המודיעין; (ב) מה הנקודות העיקריות ביחסי הכוחות; (ג) מה משמעות מתוך אלה לגבי דרך פעולתנו.

זה לא כל כך נוח כמו בקריקטורה.¹

הנקודות העיקריות מתוך סיכום המודיעין הן כדלהלן:

(א) קע"ם [הקהילייה הערבית המאוחדת], המהווה היום את הגורם היחידי העיקרי בעולם הערבי היוזם כנגד ישראל, העמידה את פרשת ישראל בסדר יומה כאולי הסעיף הראשון;
(ב) התעצמות קע"ם מאפשרת לה, במידה ויוכשרו תנאים בין־ערביים ובין־לאומיים, לפתוח בפעולה יזומה ב־1962–1963 מבחינת בניית סד"כ [סדר הכוחות] שלה.

אין הכרח שאכן קע"ם, כתוצאה מהערכה הזאת תפתח בפעולה, אבל יש יסוד להניח שהם מאמינים בסד"כ זה עשוי לאפשר להם לפתוח בפעולה, או בפעולות כאלה כנגד ישראל שמניחים שישראל עלולה כתוצאה מהם להיכנס עם קע"ם למלחמה.

והיום, דומני, שפרט להתקפה יש דבר אחד ברור – זאת חסימת המעבר במצרי טירן. אין זה מן הנמנע שעד אותו תאריך, כתוצאה מטעות, שיקול או השתנות נתונים בלתי צפויה, לא תהיה התדרדרות בלחימה. כמובן שאז נעמוד בפני סד"כ אחר, כמותי ואיכותי, של המצרים.

אלה הנקודות, האיומים, שהערכת המודיעין מציגה לפנינו לתקופה הקרובה. הנקודות העיקריות ביחסי

1. רבין מתייחס לקריקטורה או לקריקטורות שעיתרו את המצגת בדיון. הרצוג אמר בתחילת דבריו כי "הודות לאמציו של חברי דוש ילוה אותנו ישראל הקטן, במחשבתנו ובתקוותנו".

מפציץ סילוני קל IL-28 (אליושין) מתוצרת ברית המועצות, שהיה בשירות חילות האוויר של מצרים, סוריה ועיראק

הכוחות, חשוב שאקדים להם כמה דברים שאמרתי בפעם הקודמת, כי בשביל לנתח את יחסי הכוח או עיקר המשמעויות של יחסי הכוחות, חשוב לזכור מה הם עיקרי הלחימה של צה"ל, כפי שצינתי בפעם הראשונה. אמרתי שתפקידו של צה"ל בראש וראשונה להרתיע בפני ביצוע פעולות איבה נגד ישראל. במידה וכוח ההרתעה לא יעמוד, יהיה בזה תלוי כוח צה"ל לענות על הערכת כל אלה אשר ינסו בכך. מהותו של כוח מרטיע בתנאים שלנו ביכולתו למנוע את האויב מלהשיג את משימתו. כלומר, בשביל לקיים כושר הרתעה אין די ולא מספיק ביכולת למנוע את הצד השני [ל]השיג את משימתו. כוח הרתעה מוכרח להיות מושתת על יכולתו של צה"ל לא רק למנוע את הצד השני [ל]השיג את המטרה, אלא בראש וראשונה להביא להכרעתו, הרס צבאו, הרס משטרו.

בתנאים שלנו, בלחימה קונוונציונלית, אם לתרגם את המושגים שקיימים בעולם האטומי של [- -],² אז כוחות אלה בתנאי צה"ל שיכולים לבצע פעולות הם אוויר, שריון וכוחות מוטסים. לכן, בראש וראשונה, כאשר נעמוד על יחסי הכוחות, חשוב להתייחס לנקודות אלה.

ביחסי הכוחות אתייחס בשלושה חתכים – כמותיים, איכותיים וכוננותיים. כוננותיים לצורך זה – כמה נדרש כדי להביא אותם מהמצב שבו הם נמצאים לפעולה.

אתחיל באוויר. ישנה כאן הטבלה שנותנת את השוואת המצבות הצפויות הקיימות היום והצפויות בחתך קע"ם בלבד; כל צבאות ערב; צה"ל וחוזר חלילה. אבל המספרים, אם ניקח את קע"ם בלבד, אינם יכולים להימדד רק מספרית. חשוב להזכיר עוד כמה דברים שיש להם השלכה על השיקול המספרי.

מספר המטוסים של קע"ם, גם אם ניקח את המספר הנוכחי שמסתכם בסדר כזה: באיל-28³, בשביל לפגוע בחיל האוויר הישראלי צריך לתקוף שלושה שדות מבצעיים פעילים שלנו. כלומר, אם נחלק את המספרים הרי הכוח מתחלק – לא נבחון בדקדקנות כמה מטוסים בעת ובעונה אחת יכולים לתקוף מטרה – הרי נראה שמספר יותר גדול של מטוסים יצטרכו בשביל להשיג שיתוק של חיל האוויר שלנו, יצטרכו לתקוף שלושה שדות. המספר הקטן יותר של מטוסים שלנו צריך לתקוף [הרבה יותר יעדים]. למצרים, לקע"ם בלבד יש בעת מלחמה כ-15 שדות פעילים – אפילו עד 20. נניח שלצורך פגיעה בחיל האוויר צריך לתקוף רק 10, מספר קטן של מטוסים שלנו צריך לתקוף מספר פי שלושה או ארבעה של שדות מאשר קע"ם צריכה לתקוף אצלנו. לא רק המספרים הם לרעתנו אלא גם היעדים שעל ידי תקיפתם ניתן לפגוע בכושרו של חיל האוויר שלנו, שהוא יותר קטן ואצלם גדול יותר. יתר על כן, גם ההגנה על השדות בקע"ם. פה חשוב לראות את המספרים של תותחי נגד [מ]טוסים. לקע"ם היום יש 325 תותחי נ"מ שכולם איכותית, או רובם, איכותית עולים על כל אחד מה-12 שיש לנו. אני לא מתייחס למספרים של תותחי נ"מ קלים. שוב פעם אני לוקח רק את קע"ם

2. שתיים או שלוש מילים, כנראה באנגלית, חסרות במקור.

3. IL-28 – מפציץ סילוני קל מתוצרת חברת "איליושין" הרוסית. היה בשירות חילות האוויר של קע"ם ועיראק.

כבסיס השוואה שהוא יחס של 1:2. אמנם יש יתרון שהמטוסים שלנו מאוכלסים בדת"קים [דירים תת-קרקעיים] – שזה נותן אפשרות פגיעה לא רק במטוס אלא גם במסלול. ציון שיפור איכותי. לא אחזור. אני רוצה להוסיף, אם כי פער איכותי קיים והוא קיים בהרבה לטובתנו, הרי בשנה האחרונה, לפחות בחודשים האחרונים, ראינו שמהירות ההזנקה של מטוסים בשני חלקי קע"ם עמדה על סביבות שמונה דקות לאחר חדירת המטוסים שלנו; טייסי קע"ם גילו יותר נכונות באוויר להגיע למגע עם מטוסים או שלנו או ירדניים, אפילו מחוץ לשטח קע"ם – בקרת מטוסי ההנטר⁴ – ורדיפה אחרי מטוסים שלנו. מבחינת כוונות בחיל האוויר אנחנו במצב טוב ביותר, כי כוח האוויר שלנו ניתן להפעלה ואינו מותנה בגיוס מילואים.

מבחינת כוחות יבשה רציתי לעמוד על כמה דברים. אתרכז בשני נושאים – בשריון. בטנקים היום, אם ניקח את קע"ם בלבד, בטנקים בינוניים עומדים ביחס של כמעט 1:2, זה בטנקים בינוניים בינינו לבין קע"ם בלבד, כאשר איכות הטנקים של קע"ם עולה על שלנו. רציתי להדגיש את זה ואולי נקודה שנייה שהיא בכל פרשת הארטילריה שבאה לידי ביטוי. גם פה, אם ניקח את קע"ם בלבד, יחס התותחים הוא 1:2 בתותחי שדה; היחס הוא כמעט 1:8 או 1:7 ליתר דיוק, בתותחים בינוניים וזה קע"ם בלבד.

לא זו בלבד. אם ניקח בכוחות היבשה את יחסי הכוחות הכוננתיים, נראה שלקע"ם בלבד יש 14 חטיבות סדירות [מול] חטיבה [סדירה אחת אצלנו] של חי[ל] [גלים]; 4 חטיבות טנקים מול חטיבת טנקים אחת. המצב הזה ירע לפי הצפוי עתה בשנת 1962.

בקשר לחיל הים אין לי מה להוסיף הרבה, התמונה ברורה. אני הייתי שמח אילו קע"ם הייתה ממשיכה ורואה בחיל הים את המקור שבו היא הולכת להשקיע את מיטב ומרבית מאמציה, כולל הכספיים, כי איני חושב שההכרעה בקרב בינינו ובין קע"ם תבוא בזירה הימית.

מה הן המשמעויות העיקריות מיחסי הכוחות הללו? קודם כול לדעתי אנחנו חייבים לראות את היום ואת העיתוי של 1962–1963 כגורם חשוב ומשנה את כל גישתנו לעבודתנו בתקופה הקרובה. אנחנו מוכרחים לראות את התאריך הזה כתאריך אליו צריך להתכונן ולהיות נכון בו לקראת מלחמה. אני מדבר במסגרת ההנחה שמדינת ישראל אינה יוזמת לפני זה שום דבר אחר.

הסד"כ המתוכנן, בשביל להשלים אותו, הגורם שבמינימום וחסר זהו אמצעים – רכש. מה שהיום מהווה את גורם המינימום בשביל לבנות את סד"כ המתוכנן – אחר כך אתיחס באיזה מידה סד"כ זה עונה או לא – זה רכש. אם עד לפני תקופת מה נראה שגורם מגביל ברכש הוא רק כסף, הרי היום הצטרפו, או עלולים להצטרף, גם בעיות של מקורות לרכש.

הנקודה העיקרית, נקודת התורפה היום בפיתוח סד"כ צה"ל הוא הפיגור היחסי שלנו ברכש כדי לעמוד בסד"כ המתוכנן של 1962, ומבחינה זו יש הכרח בשינוי יסודי לקראת העתיד בהשוואה למה שהתרחש בשנה האחרונה.

ניסיתי, בקווים כלליים, לבחון מה הם הצרכים שלנו ברכש מבחינה תקציבית. בלי שאדייק במדויק, הרי בשביל לעמוד בסד"כ המתוכנן פחות או יותר, כולל תוספת של מיראז'ים שלא הייתה בתכנית סד"כ שתוכננה לפני שנה לשנת 1962, נדרשים כ-152 מיליון דולר. בסביבות 120–150 מיליון דולר בשביל כל הכוחות – יבשה, אוויר וים, כאשר הנושאים הקריטיים הם אוויר וטנקים ומערכות שליטה כדי לאפשר לכוח האוויר להיות מופעל בהתאם ליכולת של הכלים החדשים. זה מאמץ גדול ואני מקווה שלפחות באופן חלקי נצליח בו כי בלעדי זה נעמוד בתנאים יותר קשים.

באשר לסד"כ המתוכנן, הרי העובדה שיש שיפור איכותי, והדגש בפעולת קע"ם היום על שיפור איכותו, לא נוכל לדעתי לבסס אך ורק על הסתמכות על יתרון איכותי שלנו בלבד כפתרון יסודי בעיקר באוויר ושריון. לפי דעתי, צריך גם לענות במידה מסוימת על ידי לא איזון אבל תוספות מספריות. אולי אסביר את הנקודה

4. Hunter, מטוס קרב מתוצרת חברת "הוקר" הבריטית שהיה בשירות חילות האוויר של ירדן ועיראק.

הזאת למה אני מתכוון. אם עד כה אמרנו שאם נקבל לדוגמה כמות מסוימת של מטוסי מיראז', שהוא מטוס באיכות גבוהה, נוכל לוותר על תוספות מטוסים באיכות נמוכה או נוותר על מטוסים מיושנים, הרי במקביל להתקדמות מספר מטוסים ואיכות גבוהה אסור לוותר על ירידה מתחת לסדר הגודל גם במטוסים באיכות נמוכה. נתתי דוגמה אווירית. כנ"ל בשריון ודברים נוספים. דבר נוסף לדעתי – צריך לבחון בחינה מחודשת כמה מההשקעות לעולם הבא, לטווח של 5–7 שנים, כדי לבחון את היחס ביניהם לבין האמצעים שישפיעו ויכריעו אם אכן תהיה מלחמה ב'4–5 השנים הקרובות.

אסור כמובן לוותר על הליכה מקבילה לקראת דברים שעלולים לתת לנו פתרון יסודי בין חמש ומעלה שנים, אבל צריך כדוגמת טיפול בכמה נושאים כמו [5] של השלמה מדי פעם של חלק מהמוצרים שעדיין לא הגיעו לבשלות סופית כדי שיהיו נשק, ולו גם בעלי איכות בינונית, אבל שתענה. לתקופה הבאה צריך להגדיל לקראת התקופה את סד"כ בין אם על חשבון גידול שנתון שבשנת 1962–1963 יתחיל לתת את פרותיו, ולא לתכנן על קיצורי משך שירות כדי לענות על יחסי הכוחות הכוננותיים ועל שינוי נתונים שעלולים באותה תקופה להתרחש ועלולים להשפיע על נטילת היזמה שהיום אינה מעשית, על ידי קע"ם.

לבסוף, לקיים כושר הרתעה גבוה בשתי נקודות בינתיים – באוויר ובתחום הימי, במקום ששם על ידי הכוח הימי צריך למלא רק תפקידי הרתעה, ואני מסופק אם יש לו ערך בזמן לחימה פרט לים סוף. יש לבנות את סד"כ בים סוף שיהיה בעל כוח הרתעה, אבל כאשר מתחילה המלחמה צריכים להיות מסוגלים להעבירו לים התיכון ולהפעיל אותו בים התיכון ובים סוף. הוא צריך להיות לסיוע במצרים. עמדתי רק על עיקרי הדברים ואני רואה שמבחינת הזמן לא אוכל להיכנס לפרטים שלהם.

בנושאי ההרתעה האווירית הייתי רוצה לעמוד על נקודה קטנה, אבל לדעתי חשובה – אחד הבסיסים לניצחון בסיני או לניצחון במגעים קרביים שהיו בסיני נוצרו על ידי דבר אחד – על ידי מערכת פעולות תגמול שקדמו למבצע סיני. מערכת הצלחות של מגעים באוויר שעוד לפני המגע עצמו נתנו הרגשת נחיתות ללוחם הערבי. הוא מראש קיבל, לא רק על בסיס תאוריה אלא על בסיס סדרת פעולות שנמשכה שנים רבות, את היתרון הברור של הלוחם היהודי. איני חושב שזה השתנה, אבל אני חושב שהזיכרון עלול לפוג. הנקודה הזאת יש לה חשיבות מיוחדת באוויר. דומני שצריך לחפש דרכים מדרכים שונות איך לדאוג להורדת הרוח של הטייסים הערבים על ידי הפלת מטוס מצרי מדי פעם בפעם, אחת לחצי שנה או אחת לשנה. זה פרט קטן, אבל יש לי הרגשה שיש לו חשיבות ביצירת ובהשלכה על הגורם האיכותי עד אשר יבוא המגע שהוא עלול להיות גורם ממדרגה ראשונה כאשר צריך להתמודד ביחסי הכוחות שציינתי קודם.

מר דוד בן-גוריון: מדוע אתה מזלזל בסכנה מצד חיל הים? הים אצלנו הוא כמעט הקשר היחידי למסחר. אני לא מזלזל בסכנת חיל הים כאיום. אני חושב שחיל הים לא יופעל באופן מבוסס. אם יופעל חיל הים כאמצעי לוחם, הרי ההכרעה של הצי, ולו גם נטביע את מרביתו, אין בה משום הכרעה. יתר על כן, והיה כי תקרה מלחמה, דומני שהדרך הטובה ביותר להביא לידי הכרעתו של נאצר היא בפיתוח פעולה אווירית יבשתית שתביא לידי כיבוש חלקים אלה או אחרים ושבירת הכוח הצבאי כדבר יותר רגלי, יותר מעשי ובעל איום רב על נאצר מאשר טיבוע הצי. דומני, שפיתוח הצי המצרי הוא בעיקרו לא כנגד ישראל אלא הרבה יותר כתוצאה ממחשבה ומראיית האיום המערבי כאיום ימי יותר. והראיה היא שגם הפיתוח החזק של הצי נעשה בעיקר בפיתוח הצי לאחר מבצע סיני, כאשר הובחן על ידי המצרים שהדרך היחידה, או הדרך המעשית שבה נקטו שם, פרט לצד האווירי, היא באמצעות ההגעה בים. אני מעריך שאני לא טועה אם אומר שהכוח הימי בראש וראשונה לא נבנה כנגד ישראל. אם כי אין ספק שהוא יכול למלא תפקידים נגד ישראל. אינני חושב שבעיית המסחר וקיום שיט חופשי בים התיכון תהיה קריטית לניהול מלחמה כאשר זאת תפרוץ, ולמשך הזמן החזוי שבמזרח התיכון יכולות להתרחש מלחמות.

5. מילה אחת חסרה במקור.

ראש אג"ם יצחק רבין (שני מימין) בביקור בעיר בון באלג'ריה, ינואר 1960. מימינו נספח צה"ל בפרז
עוזי נרקיס. משמאלו הגנרל הצרפתי קרפין וראש אמ"ן חיים הרצוג

113 ◀ אל עוזי נרקיס, נספח צה"ל בפרז

תל אביב, 5 בפברואר 1960

סודי ביותר-פרטי

שלום רב עוזי,

אם כי רק כשבועיים מאז נפרדנו¹ הרי המאורעות הרבים שנתרחשו הן בתחום מושבך² והן כאן היו רבים ומשנים סדרים מקובלים עד שקשה להאמין כי עברו באמת רק שבועיים. החלטתי לכתוב לך מכתב זה כדי לנסות, בנוסף לתדריך השוטף של א[גף] מ[ודיעין] לתת לך רקע להבנת המגמות האפשריות גם בעתיד.

כאשר יצאתי את הארץ, הרי על אף העובדה שהסתמן באופן ברור קו תוקפני יותר של קע"ם [הקהילייה הערבית המאוחדת] כלפי ישראל, לא היה שום שוני במדיניותנו כלפי קו זה. כפי שהסברתי בהזדמנויות קודמות הרי קע"ם החלה להשתמש בקלף האנטי-ישראלי לאחר שיתר קלפיה בעולם הערבי, הקלף ה"אנטי-אמפריאליסטי" והקלף של איחוד כולל בראשותה הפכו בלתי יעילים וחסרי תוחלת. השימוש בקלף האנטי-ישראלי צריך היה להיות כזה שתכליתו תהיה למצות את כל ההישגים שבהעלאת נימה אנטי-ישראלית מומחשת במעשים, אך תוך זהירות מקסימלית שלא להסתבך במלחמה או בסכסוך רציני עם ישראל. המהלך הראשון היה בכל הקשור בחסימת תעלת סואץ למעבר מטענים מישראל ("אינגה טופט") והאנייה היוונית³. המהלך השני היה בהעלאת תכנית הטיית מימי הבניאס והחצבני מחוץ לתחום ישראל והשטחים המפורזים.⁴ המהלך השלישי החל

1. רבין ביקר באנגליה ובצרפת ב"11-25 בינואר 1960. במהלך ביקורו בצרפת ניהל יחד עם הרצוג דיונים עם ראשי הצבא הצרפתי על תכניות לשיתוף פעולה צבאי (ראו הערת הפתיחה לתעודה 117), ואחר כך ביקר גם בקורסיקה ובאלג'יריה.
2. הכוונה למרד המתיישבים הצרפתים באלג'יריה, שפרץ ב"24 בינואר, ושדוכא רק בראשית פברואר, לאחר שהנשיא דה-גול הפעיל סמכויות חירום.
3. על "אינגה טופט" ראו תעודה 107, הערה 7. האנייה היוונית "אסטיפליאה" נעצרה בתעלת סואץ ב"17 בדצמבר 1959 כשהיא נושאת מטען מלט מחיפה לג'בוטי. כמו במקרה של "אינגה טופט", דרשו המצרים מן הקברניט לפרוק את המטען, והוא סירב. במשך כמה חודשים תבעה ישראל לשחרר את האנייה על מטענה, אך המצרים דחו את התביעה, ובאפריל 1960 החרימו את המטען ושחררו את האנייה.
4. התכנית להטיית מי הירדן הועלתה בוועידת הליגה הערבית בקזבלנקה בספטמבר 1959. באותו מושב החליט הארגון על הקמת ועדה שתבחן את הטיית מקורות הירדן כדי למנוע מישראל להשתמש במים. בינואר 1960 הכריזה לבנון על כוונתה להטות את החצבני, ובדיוני מועצת הליגה שהתקיימו בקהיר בין ה"8 ל"29 בפברואר, הוחלט לנצל חד-צדדית את מקורות המים. למרות ההצהרות וההחלטות לא נעשו באותה שנה צעדים מעשיים ליישום ההחלטה.

במגמת השתלטות על חלק מהשטחים המפורזים. ביטוי לכך היה בשני שטחים – הראשון, בתחום מערבית לירדן באזור בו הוא נשפך לכינרת, שטח שאותו לא עיבדו הערבים משנת 1955 או 1956. השני, בתחום מעבר מערבית לתעלת הפיצוץ באזור תל קציר שנחפרה בשנת 1958.⁵ מאותה תקופה לא עברו הערבים תעלה זו, אם כי קודם לכן עיבדו את השטחים האלה וכעת חזרו וניסו לעבד אותם מחדש.⁶ יש להוסיף לפעולות קע"ם אלה גם את ניסיונותיה המוצלחים בשיפור יחסייה עם המערב, בעיקר עם ארצות-הברית – הצלחות שרוממו את שם נאצר בעולם הערבי והביאו לידי ניסיונות של ארצות המערב להצניע יחסייה עם ישראל.

בסוף השבוע האחרון נקבעה כאן מדיניות חדשה. הערכת המצב שקוימה לפני צאתנו את הארץ עם הרשות הקובעת הביאה לעיון מעמיק יותר ולראייה חריפה יותר של המצב. המסקנות העיקריות היו שיש, לאור התגרויותיה המתברבות והבלתי פוסקות של קע"ם, צורך להנחית מכה אשר תהיה מאורגנת בצורה כזו שתביא להשגת המגמות הבאות:

(א) בחינת כוונותיה העיקריות של קע"ם בהנחה שבמידה ואין קע"ם נכונה למלחמה (וזו הייתה ההנחה היסודית) הרי קע"ם תירתע ולא תחזור ותנסה להצר צעדינו בשטחים נוספים ואולי אף תרפה מסוג הפעולות בהן הנה נוקטת עתה. כמובן שהסיכון היה שקע"ם מוכנה להסתבך ולא תירתע, ואז קיימת מצדנו נכונות להסתבך במלחמה מתוך הנחה שעדיף עתה מאשר כעבור שלוש שנים, או באיזה שהוא מועד אחר אשר ייקבע על ידי קע"ם.

(ב) הוקעת האו"ם כגורם חסר יכולת להסדיר העניינים באזור, החל בפרשת חסימת התעלה, השטחים המפורזים וכיוצא בזה. כמובן שהחשבון האישי עם המרשילד גם הוא הוסיף נופך משלו.

(ג) להוכיח למערב, ובעיקר לארצות-הברית המרבה לחזר אחרי קע"ם בחולניות נירוטית,⁷ שאנו עדיין מסוגלים לעשות "מהומות" באזור.

לפי שהמדיניות הוגדרה די ברור (אגב, הניסוח דלעיל הנו שלי ומחייב רק אותי בלבד) חיפשנו את הדרך לפעולה שתשיג את המטרות הנ"ל. היו שתי הצעות מטכ"ליות: הראשונה הייתה להביא לידי מכה אווירית בצורת קרב אוויר-אוויר מעל השטח במגמה להפיל מספר מטוסים ולו גם בשטח סורי. ההצעה השנייה הייתה לבצע פשיטת לילה להריסת יעדים (מוצבים, כפרים). והייתה הצעת פיקוד] צפון להפעיל הפק"ל [פקודות קבע לקרב] שהיה קיים זמן רב בפיקוד – מתן מכת אש של טנקים וארטילריה. השיקול העיקרי שבהפלת ההצעה של פיקוד] צפון הייתה למנוע פעולה העלולה להסתיים בכך שלא יהיה ברור בסיומה מי קיבל את המכה העיקרית, הסורים או אנחנו. לא היה לי כל ספק שהסורים ינקטו בפק"ל של הפגזת יישובים מיד עם הופעת טנקים שלנו והפעלת אש ארטילרית מצדנו. התכנית האווירית נפלה מתוך אי יכולת להצמדה מדינית לתקריות שהתרחשו באותם הימים. נבחרה אפוא תכנית הפשיטה הלילית מתוך הנחה שיש בה משום הפתעה שבשיטה. הפיקוד הסורי בוודאי יזדקק להוראות מדרג גבוה מה לעשות, והיעדר טווח למשקים ישהה ארוכות החלטה בנידון. אם נוסיף לכך ששעת השי"ן נקבעה לפיכך למאוחרת (חצות לילה) והמשקים יואפלו מיד עם היריות הראשונות. היקף הפעולה שהצטמצם לתאופיק התחתונה נקבע מכמה טעמים. הראשון היה שהמדיניות תורגמה באיחור רב (רק בשבת 30 בינואר) למשמעויות תכנוניות וארגוניות. בשבת בערב היה גדוד] 890 במלואו בחופש. פקודת] התראה יצאה מהמטכ"ל עם יעדים ותאריכים מוגדרים רק בשבת בערב. לפיכך לא היינו מסוגלים בפועל לבצע יותר מכך ביום א' בערב (31 בינואר). אני אישית סברתי שהיה רצוי, ולו גם לעכב הביצוע ל-24 שעות, כדי להביא לידי ביצוע מקיף יותר שיכלול גם את תאופיק

5. ראו הערת הפתיחה לתעודה 96 והערה 1 לתעודה.

6. בחודשים דצמבר 1959 וינואר 1960 היו חדירות רבות של עדרים וחקלאים סורים מעבר לתעלה, וחלקן התפתחו לתקריות אש ואף להרג של שוטרים ישראלים שניסו לפנות את הסורים משטח ישראל.

7. ארצות-הברית וברית-המועצות התחרו באותה שנה על מתן סיוע למצרים ובמיוחד על הזכות לבנות את הסכר הגדול באסואן. בשנת 1960 העניקה ארצות-הברית למצרים 136 מיליון דולר לעומת 293 שהתקבלו באותה שנה מהגוש המזרחי. באוגוסט 1960 הודיעה מצרים כי ברית-המועצות תממן את בניית הסכר.

חיילים מחטיבת גולני אחרי הפשיטה על תאופיק, 1 בפברואר 1960

העליונה ומספר מוצבים סוריים נוספים בגזרה. כאן ייתכן וקבעו שיקולי עיתוי מצד אחד ושיקולים להימנע מנפגעים אזרחים בתאופיק העליונה מאידך. הוחלט על הביצוע בתאופיק התחתונה, ובשעת הפעולה הסתבר שהייתה ריקה ולמעשה היה הקרב בעיקרו קרב אש לשיתוק העמדות בתאופיק העליונה ועמדות המרגמות והארטילריה שהטרידו את הכוחות שחדרו לכפר. היה גם קרב לשתי חסימות שעלו על שתי עמדות מקל[ע] [בינוני] במחצית הדרך בין תאופיק התחתונה והעליונה. על הביצוע עצמו בוודאי שמעת רבות. לדעתי עיקרי המסקנות הן, ראשית והחשוב מכול, שנשבר המחסום לפעולות יזומות שלנו. לזה חשיבות מכרעת פנימית וחיצונית הן כלפי קע"ם והן כלפי העולם הרחב. שנית, הנכונות של חיילי ומפקדי חטיבה 1 [חטיבת גולני] להילחם. לא היו בעיות והחברה מכל המינים והגזעים עלו על כל מי שצריך לעלות גם למול אש וגם בשעה שהיו להם אבדות. שלישית, העובדה שדווקא חטיבה 1 הייתה המבצעת ולא הצנחנים, לזה תהיה משמעות חינוכית חיובית על יתר עוצבות צה"ל בסדיר ובמילואים. האמון שביצוע מעין זה אינו "פוטנט" של נבחרת אלא ניתן לביצוע על ידי כלל עם ישראל יש בו משום תוספת כוח רצינית ביותר. גם האש הארטילרית ואש הטנקים היו בסדר אם כי הסורים אימתו את הנחותינו וכלל לא ניסו להפגז יישובים. תל קציר הופגזה היות ומאחוריה עמדו שתי סוללות 120 מילימטר שאליהן כוונה האש הסורית. ובאשר למטרות העיקריות שלשמן בוצעה הפעולה, הרי הייתי אומר שהושגה אזהרה, לא הושגה מכה.⁸ קע"ם, האו"ם והעולם הזהר הזהר היטב שישראל לא תשלים עם יצירת תנאים אשר יביאו בסופו של דבר לידי החלשתה והכרעתה. אנו נמצאים במצב שיש לנו אפשרות מדינית לגלגל את העניין הן להרגעת המצב והן להחמרתו. דומני שהכוונה היא להרגעה כרגע, אך אנו עושים את כל ההכנות הדרושות גם לאפשרות השנייה כך שנעמוד מוכנים טוב יותר מאשר עמדנו בשלב הראשון.

שלך,

יצחק רבין

8. הסורים דיווחו על תשעה הרוגים ו-15 פצועים סורים ועל 200 הרוגים ישראלים. הם הציגו את הקרב כניצחון שבו הצליחו לבלום מתקפה ישראלית ללא אבדות רבות. לאמתו של דבר נהרגו בקרב שלושה חיילי צה"ל ו-17 נפצעו. נרקיס כתב לרבין ב-18 בפברואר כי לפעולה "לא היו אפקטים מספיק חזקים" בשל התעמולה היעילה של קע"ם. לתוצאות הפעולה ראו גם תעודות 114, 115.

114 ◀ דברים בישיבת המטה הכללי של צה"ל

18 בפברואר 1960

ישיבת המטכ"ל ב־18 בפברואר 1960, שנכחו בה שר הביטחון וסגנו, יחדה לדיון במסקנות הנובעות מהערכת המודיעין שניתנה ב־31 בדצמבר 1959, ושלפיה צפויים צבאות ערב להיות מוכנים למלחמה לקראת שנת 1962 (ראו תעודה 112). הערכה זו הייתה מקובלת על הדוברים, אך היו קצינים, כמו אלוף פיקוד מרכז יוסף גבע וראש אכ"א אהרון דורון, שראו את שנת 1962 רק כיעד תכנון של צה"ל ולא כמועד שתפרוץ בו מלחמה, בעוד אחרים, כמו עזר ויצמן, חיים בר־לב וצבי זמיר, העריכו שהמלחמה ודאית. ויצמן וזמיר סברו שיש להיערך למלחמה אפילו במועד מוקדם יותר.

הדיון בישיבה התמקד בשתי שאלות עיקריות: (א) כיצד לנצל את הזמן עד למלחמה ואם הזמן פועל לטובת ישראל או לרעתה; (ב) מהי מטרת המלחמה ומה שיטות הפעולה כדי לנצח בה. חלק מן הדוברים, כמו גבע ועוזר ראש אג"ם שלום עירון (פרדי בלום), העריכו שהזמן פועל לטובת ישראל כמדינה המתפתחת במהירות, וגבע המליץ לפעול לפיתוח כלכלי, חברתי וחינוכי גם על חשבון ההתיישבות הביטחונית כדי להגדיל את הפער האיכותי בין ישראל לשכנותיה. אחרים, כמו חיים הרצוג וצבי זמיר, העריכו שהזמן פועל לרעת ישראל, מפני שמצרים מתפתחת ומפתחת צבא טוב יותר. בשאלה השנייה הוצגו שתי גישות מרכזיות. האחת, שביטאו חיים לסקוב, מאיר זורע, אברהם יפה וחיים בר־לב, ראתה את היעד הראשון והעיקרי בהשמדת הכוח הצבאי של קט"ם באמצעות קרבות השמדה; המחזיקים בגישה זו הניחו שלאחר ההשמדה יושגו ביתר קלות יעדים קרקעיים, ושהיא גם תוביל בעקיפין להיווצרות שינויים פוליטיים במדינות ערב. הגישה האחרת ביקשה להימנע מקרבות השמדה והציעה דרכים שונות לערער את רצון הלחימה של האויב ואת כושר התפקוד של מדינות ערב וצבאותיהן לטווח ארוך. עירון, שרבין מתייחס לדבריו, קרא לאימוץ "אורח לחימה כזה שיערער את יסודות המשטר... כך שלא יוכל תקופה ארוכה לחשוב להילחם בנו".

כל הדוברים הדגישו את חשיבות תפקידו של חיל האוויר בשלב הראשון של המלחמה, והציבו את פיתוח החיל ובכלל זה את מערכות ההתראה שלו בעדיפות ראשונה. מאיר זורע הציע לתת לחיל האוויר 48 שעות לפעולה בטרם יתבצע המהלך הקרקעי הראשון, ועזר ויצמן הציע לתמרן את המהלכים שלפני המלחמה כך שהיזמה תהיה בידי ישראל. ויצמן הוסיף שמבחינת חיל האוויר אחד האמצעים להגנת שמי המדינה הוא כיבוש הגדה המערבית, ושהכרחי יהיה לכבוש גם שטח בסיני או ברמה, אך אין זאת אומרת שיהיה צורך להחזיק בהם.

סודי ביותר

קודם כול, לגבי הערכת א[גן] מ[ודיעין]. אני בדיוק [בדעה] זהה, אבל אני סבור שהיום נאצר לא רוצה מלחמה, ולא בשנה הקרובה. אני חושב שלו נאצר היה מעריך שעניין מעבר התעלה יביא לתאופיק,¹ או פעולה דומה, הוא לא היה מבצע אותה. ואיני מניח שהוא ילך היום בידיעה מראש לפעולות שיביאו להתנגשות צבאית יותר מאשר החלפת יריות שגרתית. אני לא רוצה להתבסס על זה, אבל בדיעבד, פרט לחיפוש² אחד שעברו את התעלה, מאז פעולת תאופיק, על אף שהאר"ם מתירים להם לעבור את התעלה, לא עוברים אותה. זה לא מעיד על רצון להתנגש, אלא על רצון להימנע מכל התנגשות צבאית בתקופה הנוכחית. אין ספק, שבטווח רחוק נאצר רוצה במלחמה, בהתנגשות אתנו, כאשר המחשבה והתקופה – עוד שנה, שנתיים או שלוש, איני יודע את לוח הזמנים שלו – הוא הזמן ליצירת התנאים לכך, בצבא ובדעת הקהל הבין־ערבי והבין־לאומי. בעניין הפערים, עמד על זה עזר [ויצמן]. יש בעיה להפריד בין הפערים האיכותיים, בין שכלול הרמה, להפעלה טכנית של הציוד. יכול להיות שהתותחן ילמד במשך שלוש שנים לקלוע והטייס לירות, אבל בין ללמוד לעשות ובין לרצות לעשות בלחימה – יש מרחק רב. הפער היסודי, אם כי מורכב משני האלמנטים האלה, גם היכולת לבצע את הפעולה הטכנית, הרי הפער

1. הכוונה למעבר של ערבים סורים לעיבוד חלקות קרקע שממערב לתעלת הפיצוץ, הדבר גרם לתקריות אש ואלה הובילו לפעולת תאופיק (ראו תעודה 113, הערות 6, 8 וכן הערת הפתיחה לתעודה 96 והערה 1 לתעודה).
2. כך במקור. לפי המשך המשפט מתייחס רבין לחציית תעלת הפיצוץ על ידי הערבים ב־4 בפברואר.

היסודי, לדעתי, לא רק ביכולת לבצע את הפעולה הטכנית אלא בעניין רצון הלחימה. הפער נמצא בתהליך הצטמצמות. אני מעריך שהתהליך הזה מאוד אטי, וככל שהצבא יישען יותר על הרחבת האמצעים הטכניים שלו, [והדבר] מחייב שכבה יותר גדולה שתהיה ברמה טכנית יותר טובה, כך סתימת הפער הזה תימשך זמן רב יותר. אבל אין ספק שהפער מצטמצם.

לדעתי, והקדים אותי פרדי [שלוש עירון], אני חושב שמטרת הלחימה שלנו לשלול את היכולת של האויב להכריע אותנו. אני מציע, שבתחומים שלנו, לא נעשה קו ברור בין שלום ומלחמה. איננו יכולים לומר: זו מלחמה וזה שלום, מוכרחים לעשות את עניין השלום והמלחמה לרציפות אחת. אם לא נעשה את זה כך, לדעתי אנחנו עושים שגיהא.

יותר מזה, גם אם נצליח להשמיד את כל השריון המצרי עד תעלת סואץ, לא הבאנו את השלום. דחינו את המלחמה לתקופה ארוכה, אני מניח שאין כל סיכוי לשלום, והדרך היחידה היא להוות כוח כזה וליצור מסגרת כזאת של תנאים, שתשלול את הרצון להילחם. ואם הרצון יבוא לידי ביטוי, שנהיה מסוגלים להכות את האויב בפעולה. המשמעות היא קודם כול הצטיידות. מאיר [אילן], ראש אגף אפסנאות] אמר נכון. המסקנה העיקרית היא לא שינוי יחס תקציבי בתוך תקציב הביטחון מהצטיידות לאימונים. היום הפער בעיקרו הוא פער באמצעים, בסוג ציוד מסוים, שאחר כך אפרט באיזה עדיפויות, ולא כל כך בעניין האימונים. לא זו הבעיה המגבילה את עצמתו של צה"ל. המגבלה היום את עצמתו של צה"ל [היא] כמות הציוד שעומד לרשותו ואיכות הציוד שעומד לרשותו. נדמה לי שמאחר שהיום, בתקופה הקרובה, אין רצון בצד השני להילחם, צריך לנצל את התקופה הזאת לא רק כתקופת הצטיידות אלא גם למתן מכות שישמרו לתקופה ארוכה יותר את אי הרצון להילחם. וקשה לאתר בדיוק ולהגדיר היום מראש מה זו המכה הזאת. השמדת כוח, כיבוש שטח, או משהו אחר. היא צריכה להיות מכה בעלת אפקט צבאי.

הלקח שלנו מתאופיק, שתאופיק שימשה כאזהרה שכאן אנחנו מוכנים לנקוט גם בצעדים יזומים על מנת למנוע מהצד השני להשיג מטרות מסוימות. במובן הצבאי, היא לא הייתה מכה. האפקט הצבאי שלה לצד השני הוא מועט, הוא קטן, הוא לא השיג מכה צבאית. לא חשוב להיכנס למשימות. המטרות שהוגדרו לכוחות המבצעים היו כאלה שלא יכלו להשיג מחץ.

לכן, אני סבור שבמקביל להצטיידות, כדי להרתיע ואם לא להביא לידי התראה, צריך לנצל דווקא את התקופות שכל הסימנים מעידים שאין רצון להסתבך, לנצל אפשרויות כאלה או אחרות, לתת מקום גם לפעולות בעלות אפקט צבאי.

ואם זה הפעלת מטוסים, כי חשיבות העדיפות האווירית היא מדרגה ראשונה, הרי פגיעה באמונה של חיל האוויר הקע"מי [של הקהילייה הערבית המאוחדת], באמונה של השליטים הקע"מים בכוחו של חיל האוויר, יש משמעות שדוחה לתקופה לא מבוטלת את המלחמה. זה לא מוכרח להביא למלחמה. צריך תמיד לשקול מה גודל המכה, מה המשימות שצריך ליצור.

מבחינת שיטת לחימה, דיברו על אוויר. למעשה כל אותם אמצעים שיכולים להביא הכרעה בזמן מוגבל, אלה הכוחות שצריך לפתח. אין לנו הרבה זמן למלחמה. אנחנו מוכרחים להכיר שזה לא מצב שאנחנו יושבים מצד אחד של שולחן וקע"ם מהצד השני. יש עוד גורמים שצריך להביא אותם בחשבון.

ולכן צריך כל אותם גורמים שמבטיחים (א) ניצחון. (ב) ניצחון מהיר; אלה הגורמים שצה"ל צריך לפתח, ולו גם על חשבון הפחתה ופגיעה באמצעים אחרים. זה קודם כול אוויר, דבר שני שריון, ודבר שלישי צנחנים. צנחנים – ביכולת שלהם לתפוס שטחים בעומק האויב ולהביא לערעור ודה־מורליזציה בקרב הצד השני.

גם אני סבור שעצמת המכה נמדדת לא בהשמדה טוטלית של טנקים, אלא באיזו מידה זה מזעזע את המשטר והנכונות של הצד השני להילחם. ואני לא מציע להגדיר מראש אם המטרה השמדת כוחות או כיבוש שטח. צריך לבדוק בכל מקרה, לאור המטרות שרוצים להשיג, מה משרת את המטרה שלנו בצורה תכליתית ביותר. כוחות צה"ל צריכים להיות מוכנים לענות על שתי המטרות. זה לא עומד בסתירה. הבעיה שיטת התפעול ולא ארגון הכוח. כוח טוב יענה על שתי המטרות האלה. כוח לא טוב לא יענה על שתי המטרות האלה.

איני חושב שהבעיה היא חוסר תכנון לגורמים האפשריים של המלחמה. הבעיה העיקרית היום היא בצורך

להתעצם בסוגי ציוד קריטיים שחסרים. בעדיפות ראשונה, כמובן, צריך להמשיך בכל הפעולה שתבטיח את השכלול של המיצוי של הקיים. אבל הבעיה העיקרית, ומוכרחים אותה להבהיר, היא מה שחסר היום להתאמת כוחו של צה"ל זה אמצעים, יותר מהיכולת למצות דברים אחרים.

תל אביב, 6 במרס 1960

115 ◀ אל עוזי נרקיס, נספח צה"ל בפרז

במכתב שלפנינו שיתף רבין את נרקיס במחשבותיו על פרשת "רותם", שהטרידה את צמרת צה"ל באותם ימים. ראשיתה של הפרשה בתזוזת כוחות מצריים לסיני החל מן ה־17 ועד ה־27 בפברואר 1960 – בשיאו של המהלך רוכזו בסיני שש מתוך עשר חטיבות הח"ר של מצרים וכל שלוש חטיבות השריון שלה. מצרים נקטה מהלך זה בתגובה על הגברת הכווננת הישראלית בגבול עם סוריה בעקבות תקרית בעמק החולה ב־12 בפברואר, שבה נהרגו שני חיילים ישראלים. סוריה פנתה למצרים, שותפתה בקהילייה הערבית המאוחדת (קע"ם), בבקשה שתסייע לה, וההחלטה על תזוזת הכוחות המצריים נפלה ככל הנראה ב־16 בפברואר, כאשר ביקר נאצר בסוריה. המודיעין הישראלי לא זיהה את תנועת הכוחות המצריים עד ל־24 בפברואר. רק באותו יום, כאשר נתבררה עצמת הכוח המצרי המוצב על הגבול, פתח צה"ל במבצע "רותם". שלוש החטיבות הסדירות של צה"ל הוחשו לגבול, ו־7,000 אנשי מילואים גויסו, כולל חטיבת שריון; חיילי חטיבה גולני אומנו בהילות להשתמש בתותחים נגד טנקים כדי לבלום מתקפת שריון מצרית. משיקולים שונים לא פתחה ישראל בפעולה צבאית והסתפקה בפעילות דיפלומטית להסרת האיום הצבאי. לאחר שהמצרים שוכנעו שישראל לא תתקוף את סוריה החלו לדלל את כוחותיהם, ובעקבותיהם שחרר צה"ל את כוחות המילואים והחזיר את החטיבות הסדירות לפעילות שגרתית. הפרשה גרמה למבוכה בצה"ל ובמיוחד לאגף מודיעין ולעומד בראשו. עם היוודע גודל התזוזה הצבאית של המצרים רשם רבין בפתק לוויצמן: "נתפסנו עם המכנסיים למטה. ל־24 השעות הקרובות הכול תלוי בחיל אוויר" (פנקס שירות, עמ' 107). כעבור חודשים אחדים שב רבין וכתב לנרקיס כי "בתקופת מבצע 'רותם' נתגלה האיסוף [של המודיעין] במלוא ערוותו", ומאז "הקהל בתוך אמ"ן הולך ומתבלגן. האווירה שם הופכת לבלי נשוא... [ו]מעולם לא היה המצב כה חמור במודיעין כפי שהוא היום" (21 במאי 1960, אוסף פרטי עוזי נרקיס). ראש אגף המודיעין חיים הרצוג, שנפגע מן הפרשה, הציג את גרסתו בספר זיכרונותיו (ח' הרצוג, דרך חיים, עמ' 196).

שלום רב עוזי,

בהזדמנות זו שחבורה מתאימה מגיעה לבקר אותך, הריני מצרף מספר שורות. את מרבית האינפורמציה על הנעשה כאן הן בתחום מלחמות היהודים והן בתחום מלחמות הערבים תשמע מפי חיים בר־לב ועמוס [חורב]. אוסיף רק כמה משפטים משלי.

מוקדם עדיין לסכם במדויק, במיוחד לאלה שהתבשלו בכל הפרשות האחרונות, היכן אנו עומדים ביחסינו עם קע"ם [קהילייה ערבית מאוחדת] בשלב זה. אין ספק שחלה החמרה במצב הביטחוני באזור בלי שתביא בהכרח להתלקחות בתקופה הקרובה. יחד עם זאת התלקחות עתה אינה בבחינת דבר שאינו יכול לקרות, אם כי לפי דעתי רק כתוצאה מהידרדרות ולא כתוצאה מכוונתו של נאצר לגלגל הדברים לידי התלקחות כזו. אין ספק שנאצר הצליח לבסס שליטתו בסוריה בעת שהותו שם ואם כי אינה נשענת על גורמים פוליטיים מאורגנים מקומיים, הרי אין ספק שהאמון בו אישית גבר ומהווה אחד הגורמים המייצבים שלטונו בארץ זו. אל תסיק מדברי אלה שאיני מייחס משקל עיקרי לשליטתו בסוריה לצבא ולמשטרת הביטחון הכפופה [לעבד אל־חמיד אל־סראג' אך אין לבטל האמון הרב שצבר נאצר לעצמו בעת ביקורו האחרון. הבנתי שאת הסורים יש צורך לקנות על ידי אקט של נכונות להגן עליהם בפני ישראל והיא שהביאה בעיקרה לשילוח צבא מצרים לאזור קדמת סיני. אין ספק שמעשהו זה גם נתקבל ככזה בסוריה וחיזק לא במעט מעמדו שם. באשר להיערכות הצבאית הרי כדאי להדגיש שהיא בוצעה בזמן לא ארוך ובשליטה יפה. לא הופעלה כל רשת

אלחוטית בעת הזזת כ"כ 2½ דיוויזיות אשר אחת מהן משוריית הכוללת 300 טנקים. העובדה שהכול הגיע וללא מהומות גדולות יתר על המידה מצדיקה המאמץ שהרוסים משקיעים בצבא הקע"מי. יתר על כן התפיסה האופרטיבית המונחת ביסוד המערך אף היא מעניינת. הכוח המשוריין פרוש ככוח המאורגן להפעלתו במרוכז באופן הברור ביותר. השריון הדיוויזיוני של דיוויזיית החי"ר [חיל רגלים] עונה על המשימות ההגנתיות הצמודות למערכי החי"ר, ודיוויזיית השריון מרוכזת בצורה המהווה מטרה אידאלית ביותר להפעלת נשק גרעיני. אני מניח גם שהתפיסה הכללית להפעלתו בוודאי תהיה רוסית בעיקרה עם ביצוע ערבי ברמות הנמוכות. אינני סבור שהלוחם, המפקד הזוטור והמפקד הבינוני נשתנו מהותית, אם כי הדבר טרם הוכח. אין ספק שההרגשה שמרוכז כוח של 400 טנקים בטווח של בין 30 ל-80 ק"מ מהגבול אינה מן הנעימות ביותר כאשר אינך יכול לפעול בצורה יזומה נגד כלים אלה.

אין ספק שאם לא לפעול בדרך יזומה הרי אחת הבעיות העיקריות שלנו הנה הגברת התעצמותנו, במיוחד בנושא השריון. לדעתי פרשת האוויר פתורה יחסית מאחר והתוספת הצפויה בימים הקרובים משאירה מרחב גדול לעזר ויצמן במציאת פתרון לאיושה. התוספת החזויה לעתיד הרחוק יותר עונה לאותו טווח זמן שכדאי ואפשר לתכנן לגבינו מאידך מספר הכלים המשוריינים שלנו ואיכותם אינה עונה על הצרכים ולצורך זה הצרכים הנם הפעלה של מסת שריון במהירות הרצויה כדי להכריע את השריון בהקדם. במרחב הנגב יש רק גורם אחד, פרט לאוויר שיקבע גורל המערכה, וזהו השריון ובראשו הטנקים. מסתבר ששמעון [פרס] קנה תובות של M-7¹ שאנו צריכים אותם כמעט לכל הכפרות. הבעיה כעת היא טנקים אם לא חדישים הרי לפחות שרמנים במספר של כ-100 כדי שנוכל להשלים ארגון אותן היחידות שיהיו לנו בעתיד הקרוב צוותים להפעלתן.

אין ספק שבתקופה הקרובה אחת השאלות המרכזיות תהיה החשת ארגון ואימון המערך כך שיוכל להפעיל המצוי בצורה הטובה ביותר ובכלל לחזור ולהעביר את צה"ל ל-gear מלחמתי. אינני בטוח שיחיאל [חיים לסקוב] הנו הגבר הכי מתאים לכך, אך לצערי הרב לא בידי ההחלטה בנידון. שלום רב לכל הקהל החונה בפריז וד"ש לאסתרקה,

יצחק ר.

116 ◀ אל עוזי נרקיס, נספח צה"ל בפריז

תל אביב, 4 ביוני 1960

שלום רב עוזי,

קיבלתי מכתבך האחרונים וסבורני שאכן טוב יהיה אם תמצא הזדמנות נאותה לקפוץ לארץ על מנת לרענן מגעך לא עם אנשי צה"ל העוברים לעתים תכופות בחו"ל, אלא עם צה"ל, ובמיוחד עם אלה שאינם עוברים מדי יום (לתפארת המליצה) בפריז.¹

ראשית ביחס לעיתוי סיום כהונת הרמטכ"ל הנוכחי [חיים לסקוב], הרי מסתבר שאני יותר קרוב לאמת מאשר השערתך אתה.² ליתר דיוק כבר יש סיכום על מועד אי שם בין דצמ[בר] 1960 לינו[אר] 1961, כלומר בתום שלוש שנות שירות. בכלל היה זה רצוי לנצל הזדמנות זו לקבוע עיתוי ברור לסיום כהונת רמטכ"ל, או ליתר דיוק משך שירות לרמטכ"ל כל עוד אינו עושה קטסטרופות.

1. ראו תעודה 110, הערה 4.

1. במכתבי מ'25 ומ'29 במאי דיווח נרקיס לרבין על פעילותו וכתב כי יגיע לביקור בארץ ב-23 ביוני, עם סיום ביקורו של בן-גוריון בהולנד.

2. רבין העריך במכתב לנרקיס מ'21 במאי 1960 כי לסקוב ישלים כהונה בת שלוש שנים – עד פברואר 1961. נרקיס חזה במכתב מ'25 במאי כי צור יחליף את לסקוב כבר ביולי 1960, עם שובו מפריז. בסופו של דבר סיים לסקוב את תפקידו ב'1 בינואר 1961, וצור התמנה לרמטכ"ל אחריו.

אנו נכנסים כעת לתקופת התרגילים והרבה זמן לברבורים אין. פעילות צה"ל מתנהלת לדעתי כראוי, קרי כל מה שקשור באימון, ארגון, תכנון לאור הצרכים הקרובים והרחוקים מוחזק בידיים מתאימות. הבעיה המרכזית היום הנה כפי שהייתה בעבר, אפשרויות הרכש. פרשה זו הולכת ומעיקה בכל השטחים. אמנם החוזה בקשר למיראזים סילק זמנית סיוט החשש שמא לא יימצאו הכספים למימון עסקה זו. ואכן לפי דברי שמעון [פרס] קפץ אשכול ממקומו כאשר נודעה לו העובדה שנחתמה העסקה. יתר על כן משרד האוצר הניח ידו החזקה על משרד הביטחון וכל פרפרויו של שמעון לא הועילו לו כי הזקן [בן-גוריון] די עומד מאחורי אשכול בנושא זה. ומעתה כמעט כל הסדר כספי של משרד הביטחון בחו"ל צריך להיות מאושר על ידי משרד האוצר. התוצאות הראשונות לא איחרו לבוא. קשת³ כבר בכה בפני שהאוצר ביטל לו הלוואה של מיליון ליש"ט בבנק אוף אינגלנד לפני 3-4 ימים. זה לא שייך כמובן לאותם נושאי רכש שהגורם המגביל ברכישתם אינו הכסף, אלא הסכמת הגורם המדיני המחזיק בהם שכלל אינו רוצה למכרם לנו. הדבר נוגע בראש ובראשונה לטנקים וכן לקליעים. ביחס לטנקים אנו מתקרבים בצעדי ענק למצב בו נעמוד עם גדוד וחצי של צוותות טנקים בלי, חוזר, בלי טנקים וזה עוד בטרם השלמנו הסד"כ [סדר הכוחות] המתוכנן לשנת 1961/62.

בנושא זה של טנקים אני מתחיל לחשוב ברצינות על רעיונו של עמוס [חורב] לעבור לייצור טנקים אצלנו.⁴ כמובן להתבסס על מכללים ומנוע חליף עם הטנק האירופי, אך אם אנו רוצים שבעוד 3-4 שנים נהיה משוחררים מתלות בשטח זה הרי הפתרון המעשי היחידי הוא לגשת היום להכנות וייצור של נושא זה. יתר על כן, זה נושא למיליונים רבים של דולרים ומוטב שיושקעו בארץ מאשר בחו"ל.

בנושא הקליעים, הרי אותו חלק הקשור בנושא לוחמת ים הרי אנו נכנסים בעוד חודש-חודשיים לסדרת ניסויים בקליע שלנו⁵ שלדעתי יפתור הבעיה בנושא זה, אם כי הוא חסר ביות (Homing), הרי היא תשנה לדעתי יחסי הכוחות הקיימים בים, אם כי אין לשטח זה חשיבות מכרעת לגבי עתידה של ישראל. ביתר השטחים בנושא זה טרם הגענו להישגים כלשהם, אם כי השתפרו סיכוינו הן בארצות-הברית והן לגבי נושא אחד אשר הנו בטיפול מקומי.

אני עומד לצאת במחצית אוגוסט לקורס בארצות-הברית אליו הייתי צריך לצאת במרס.⁶ אני מקווה שבדרך חזרה אוכל גם לשהות תקופת מה בפריז ובסביבתה. לכשאדע פרטים מדויקים יותר אודיעך וכן ביחס לכוונותי בצרפת ובסביבתה.

באשר לביקור הזקן, הקרוב לבוא, הרי הנקודה העיקרית מבחינתנו קשורה ב"הושע"⁷ כי בסיכומו של דבר אין לנו כל בעיות עם צרפת בנושאי רכש, אלא הגורם הכספי, דבר שלדעתי אינו ניתן להסדר בצורה שתשחרר אותנו ולו גם במידת מה מהצורך לשלם מלוא מחיר הציוד הנרכש בצרפת. [...] [הסברתי לחניי] [לסקוב] שהכרחי שתישאר בצרפת בעת ביקור הזקן ולו גם כתוצאה מכך לא תבוא או תאחר להתייצבות משלחתו של דה-לוסטל [de Loustal]. כדאי לפיכך שבהתאם לכך תתאם הדבר סופית עם ויויאן [הרצוג] שגם לו הודעתי על העניין. גם הזקן קיבל הודעה מאתנו שאתה נשאר שם לעת שהותו בארצות להן אתה מאומן. בינתיים שלום וכל טוב לאסתרקה וליתר "גולת פריז",

י. רבין

3. אלוף משנה משה קשתי, סמנכ"ל משרד הביטחון.

4. כבר בשנת 1957, כששימש קצין חימוש ראשי, הציע עמוס חורב לייצר טנק בישראל (הצעה מ-22 באוקטובר, א"צ, 1034/65/500). חורב הציע לייצר טנק עם מנוע דיזל מתוצרת גרמניה ותותח בקוטר 105 מילימטר מתוצרת צרפת. הוא העריך שבתוך שלוש או ארבע שנים ניתן יהיה להתחיל בייצור, ושבתוך עשור אפשר יהיה לצייד את צה"ל בטנק החדש. על פי חישוביו של חורב היה ייצור הטנק הישראלי זול יותר מרכש טנקים ממדינות אחרות. הצעתו נדחתה לאחר שראש מחלקת אמצעי לחימה במטכ"ל סגן אלוף שמעון יפתח טען שהיא אינה נחוצה ואינה אפשרית, והציע להמשיך לשפר את טנק השרמן "ולהיצמד לצרפתים" בפיתוח המשותף שלהם עם גרמניה.

5. הכוונה לקליע (טיל) מתוצרת רפא"ל המכונה לוז; הוא קדם לטיל ים-ים מדגם גבריאל.

6. ראו תעודה 119.

7. על ביקורו של בן-גוריון בצרפת ותיק "ההושע" ראו תעודה 117 והערות הפתיחה שם.

117 ◀ אל עוזי נרקיס, נספח צה"ל בפריז

תל אביב, 9 ביוני 1960

קשיים שהתעוררו ביחסים הביטחוניים בין צרפת לישראל הניעו את בן־גוריון ליזום ביקור רשמי בצרפת, כדי להיוועד עם דה־גול ועם ראשי הממשל בפריז, לדון עמם בבעיות ולשכנע אותם להמשיך לתמוך בחיזוקה הביטחוני של ישראל. קודם לכן, בחודש מרס, נפגש בן־גוריון עם נשיא ארצות־הברית ועם ראש ממשלת בריטניה בניסיון להבטיח הספקת נשק לישראל, במיוחד טילים נגד מטוסים ומערכות אלקטרוניות חדישות. בן־גוריון ביקש לצאת גם לצרפת לפני ועידת הפסגה בין מנהיגי המעצמות שהייתה מתוכננת לחודש מאי, אך הביקור נדחה על ידי הצרפתים, והם עמדו על כך שיאורגן בצינורות דיפלומטיים רגילים. ראש הממשלה הגיע לצרפת ב־13 ביוני, מלווה בשמעון פרס, סגן שר הביטחון, שמשדרו היה גורם מרכזי בארגון הביקור. ב־14 ביוני נפגש בן־גוריון לשיחות נפרדות עם שר החוץ קוב דה מרוויל, עם דה־גול ועם ראש ממשלת צרפת מישל דֶבְרֶה, וב־17 ביוני נפגש לשיחה בארבע עיניים עם דה־גול (לפרטי השיחות ראו תעודות המדינה, כרך 14, 1960, מס' 249, 250, 251 ושיבת המטכ"ל, 14 ביולי 1960, א"צ).

המכתב שלפנינו נשלח בשלב ההכנות האחרונות לקראת הביקור של בן־גוריון בצרפת. פרשת "יהושע" הנזכרת במכתב היא תכנית שנועדה לכוון בין צרפת לישראל הסכם מבצעי שלפיו, כדברי רבין במכתב, "תחוש צרפת לעזרת ישראל אם זו תותקף". הדיונים על הנושא החלו ב־12 בינואר 1960, בעת ביקורו של רבין בפריז (ראו תעודה 113, הערה 1). נרקיס מעיד כי בחר בשם הצופן "יהושע" על שמו של ישו הנוצרי, שיום הולדתו חל ימים ספורים לפני תחילת הדיונים. נרקיס הצליח לפתוח בדיונים בזכות קשריו הידידותיים עם קולונל ניקו, שטיפל בנושא מטעם הצבא הצרפתי, אך לשם התקדמות של ממש נדרשה התערבותם של מנהיגי צרפת וישראל. במאי אמר רבין לבן־גוריון שרק מגע ישיר בינו לבין דה־גול ייתן "דחיפה חדשה" לנושא, והציע שנרקיס יתדרך אותו בעת ביקורו; במכתב ששלח לנרקיס בעקבות שיחה זו ביקש שידאג "שהזקנים לא יכנסו לשום פירוט" (מכתב לנרקיס, 21 במאי 1960, ארכיון פרטי עוזי נרקיס). ואכן כשבן־גוריון בא לפריז שוחח עמו נרקיס ביחידות על הנושא. בן־גוריון הציג את נושא "יהושע" בשיחתו עם ראש ממשלת צרפת מישל דֶבְרֶה ושיחה בארבע עיניים עם דה־גול, ובה עלה העניין בהקשר רחב יותר של ביטחון ישראל. בעקבות הביקור חלה התקדמות בטיפול הצרפתי בתיק "יהושע", והוא הגיע לידי של הרמטכ"ל הצרפתי, אך סיכום של ממש לא הושג עוד זמן רב והתיק המשיך להעסיק את נרקיס ואת רבין כפי שעולה ממכתביהם, וראו תעודות 120, 121, 124, 128, 131, 134 ו־144.

שלום רב עוזי,

היום נתקיים דיון עם ש[ר] ה[ב]יטחון בקשר לנושאים אשר יועלו או ייתכן ויועלו בדיונים בינו לבין גורמי השלטון בצרפת בעת ביקורו שם. הנושאים הגדולים והנוגעים למדיניות כללית ומדיניות חוץ יחפפו בוודאי תחומים כמו מידת נכונות צרפת לפעילות ישראלית באפריקה הצרפתית, הן בארצות העומדות לקבל אוטונומיה ובין באלה שאין אוטונומיה חזויה לגביהן בעתיד הקרוב. תחום כמו קשרי התרבות בין צרפת לישראל וכיוצא בזה [.....]. אינני מניח שיש נושאי רכש בהם צריך לטפל שר הביטחון במסגרת ביקורו, כי אחרי הכול אין היום כמעט בעיית היתרים מדיניים לעסקות ובוודאי שאין לקוות שצרפת תיתן לנו סיוע חינם. העלינו שוב פעם בפניו את פרשת "יהושע" והצענו שייגיע לסיכום עם דה־גול שתינתן הוראה למטכ"לים לממש בתכנון הנחיייתו הקודמת שצרפת תחוש לעזרת ישראל אם זו תותקף. כמו כן הדגשנו שיש להסתפק ברמה זו רק בהגדרה זו ואין לשאוף לרדת ליותר פרטים. הנקודה היחידה שהייתה בלתי ברורה לנו היא באיזה מידת חופש יכול שר הביטחון לדבר עם דה־גול על עובדת קיום מגע כזה מבלי לסבך את ניקו. לפיכך גמרנו אתו שאתה, אני חוזר ומדגיש אתה, תהיה הגורם המייעץ בכל נושא זה. בהזדמנות זו גם הדגשנו בפניו קשריך המעולים והיכרותך היסודית את הצבא הצרפתי ואישיו, וביקשנוהו שבכל נושא ביטחוני תשמש אתה הכתובת לייעוץ ולקשר. כמובן שזכותו תהיה לקבל ההמלצה או לא, אך ברור לנו מתוך דבריו שירצה בנוכחותך ובאפשרות התייעצות אתך. היה חשוב מאוד לפיכך שתפעל בכל הזדמנות וכיוון כדי להבטיח שאכן הנושא יועלה ברוח שכתבתי קודם לכן ויסוכם כך. עוזי, הרבה תלוי כעת בנושא זה כך וביכולתך להשפיע שאכן המסגרת והתנאים יביאו לידי סיכום חיובי בנידון.

נשיא צרפת שרל דה־גול מקבל את פני ראש ממשלת ישראל דוד בן־גוריון בארמון האליזה בפריז, 14 ביוני 1960

קיים נושא עדין שני. הדבר קשור בנסיעתו של הרמטכ"ל [חיים לסקוב] לביקור באלג'יר. הזקן מהסס ולפי דבריו בגלל המשמעות המדינית של ביקור רמטכ"ל ישראלי באלג'יר. היסוסו החל לאחר שאישר בתחילה הנסיעה ובהתאם לכך אף הודיעך הרמטכ"ל על כך חיובית. לדעתי כדאי להשפיע עליו בכיוון חיובי. הדבר אינו קשור רק ב"תרומה" לטובת הרמטכ"ל הנוכחי, אלא לדעתי עצם קביעת תקדים ועתה של ביקור הדרג הצבאי הגבוה ביותר בצה"ל בצבא צרפת הנו בעל חשיבות להמשך המגעים בינינו לבין הצרפתים ואין חשיבות לגבי נושא זה מי האדם המכהן בתפקיד הרמטכ"ל. במידה ויועלה הנושא הרי לדעתי כדאי שתתרום בכיוון חיובי בנושא זה.¹

בינתיים אושרה על ידי הזקן נסיעתי לקורס ללוחמה מודרנית בצבא ארצות־הברית. אני כנראה אצא בסוף אוג[וסט] 1960 ישר לארצות־הברית ואחזור בחודש ספט[מבר] (במחציתו השנייה ואשהה גם ימים ספורים בצרפת) בשלב זה טרם הגדרתי לעצמי מה אני מעוניין בארצך וכן מתי בדיוק אגיע, לכשאדע פרטים מדויקים יותר על ביקורי בארצות־הברית ואנגליה אודיעך גם ביחס לנושא בצרפת.²

בכוונתי לשלוח את צביקה זמיר, טליק [ישראל טל] ואברשה [טמיר] לסיור בצרפת, גרמניה והסביבה במחצית השנייה של ספט[מבר] וחודש אוקטובר שנה זו. הכוונה לאפשר לצביקה כר[אש] מ[חלקת] הד[רכה] ביקור היכרות במחנות הדרכה שראוי לבקרם וכן לאפשר לאברשה, שיהיה עוזרו של צביקה, לגיבוש וניסוח דוקטרינת צה"ל, להתרשם מצבא זה וללמוד במידת האפשר על דרך עיבודו של נושא זה בצבאות אחרים. טליק יבקר במיוחד בנושאי פיתוח אמ[צעי] לח[ימה], עבודת מטכ"לים ושריון. רצוי היה לארגן להם גם ביקורים בתרגילים ותמרונים. הנושא טרם עבר אישור הרמטכ"ל ואבקשך להימנע מפרסום בנושא זה, אלא רק איסוף נתונים. מקווה לסכם הנושא בהקדם ולהודיעך על כך באופן רשמי כולל ע[יתוי]ם.³ מאידך המברק ששלחתי לך בקשר לתמרונים, במיוחד זה של הדיוויזיה המשוריינת החדשה⁴ קשור בכך לצורך קביעת העיתוי. פרט לכל זה אין חדש ועובדים די קשה, ובמיוחד מנדנדים האורחים למיניהם – פרסים, בריטים וכיוצא באלה. ד"ש מיוחד לאסתרוקה מכולנו ומלאה בפרט,

יצחק ר.

1. נרקיס הצליח להשיג את אישורו של דָבִיבָה לביקור של לסקוב באלג'יר, אך בסופו של דבר לא התקיים הביקור בעת סיורו של לסקוב במדינות אירופה בקיץ 1960.
2. על השתלמותו של רבין בארצות־הברית וביקורו בצרפת, ראו תעודה 119 והערת הפתיחה שם.
3. על ביקור הקבוצה ראו תעודה 120 והערות 1 ו־6 שם.
4. הצבא הצרפתי עבר באותם ימים התארגנות מחדש על פי תקני "דיוויזיה דגם 59". השינוי נועד להתאים את היחידות לפעולה בתנאי לוחמה גרעינית.

118 ◀ דברים בישיבת המטה הכללי של צה"ל

4 ביולי 1960

מדיניות התגובה התקיפה של צה"ל שנקבעה ערב פעולת תאופיק (ראו תעודה 113) השתנתה זמן קצר אחרי הפעולה, בעקבות ריכוז הכוח המצרי בסיני (ראו תעודה 115). לפני ביקורו בפרזי הנחה בן-גוריון את צה"ל שלא "לעשות מהומות" בעת הביקור ולהסתפק במחאות באו"ם ובפטרולים שיפגינו את נוכחות ישראל בחלקות שבשליטתה. "החלטנו להיות פציפיסטים בגזרה הסורית", אמר רבין לחבריו במטכ"ל בישיבה ב־27 ביוני 1960 (א"צ), ובישיבה ב־4 ביולי נתן חיזוק נוסף לעמדה זו.

סודי ביותר

אין ספק היום, בוודאות, גם ממקורות ישירים, גם ממקורות עקיפים וגם בדיעבד, ברור לנו שהקו הסורי הוא לפתוח באש. ולפתוח באש לגבי שטחים, והמדובר הוא לא רק בשטחים בניסיון התפשטות שלנו, אלא גם בשטחים שבשנים האחרונות בפועל החזקנו בהם, ואפילו גם פטרלנו בהם, עד ערב צאתו של שר הביטחון לחו"ל.

יכולות להיות הסיבות אשר תהיינה. העובדה היא עובדה של נקיטה בקו חריף, ובכוננות לשימוש באש, אם כי בשלב זה, מינימלי, כדאי להעריך את המטרות האלה.

אולי פשוט יעניין. אתמול למשל, ביום חמישי, כפי שקראתם בעיתון בוודאי, האש נפתחה על הפטרול לאחר שירד מהשריונית וטיפס לראש גבעת ההתיישבות¹. אתמול האש נפתחה לאחר שהשריונית שהתה בשטח כשעה ובדרכה חזרה.

מה שמעניין הוא, שהסורים מדווחים לרמות הגבוהות שלהם, שהאש נפתחה כאשר השריונית הייתה על הגבעה. כלומר, זה בא להורות שהם רוצים להדגיש שהם ביצעו את הפקודה. קרי, את אותה הפקודה שמחייבת אותם לפתוח באש על מי שעולה על גבעת ההתיישבות. כי צריך להניח שמטרת הקליעה באה כדי לקלוע לרוח הפקודה.

כלומר, אין מקום לספק שהקו הסורי הוא תוקפני ברור, עם נכונות לפתוח באש. המצב הזה מחייב אותנו להחליט למעשה, או ש... או ש... כי ללכת בשיטה של פסיחה על שני הסעיפים זה די קשה. ויש לזה הצדקה אולי מוגבלת, במידה שזה בא לבצע כאמצעי משני, ללחוץ לטיפול בצינורות או"ם.

בשלב זה ההנחיה היא לא לעשות שום דבר אשר עלול לסבך אותנו בדבר גדול. זה לא ה"או..." אלא ה"קושי". כלומר, ללכת בקו של מניעת החרפת הסכסוך, ולו גם על חשבון הסדר כזה או אחר, מבלי שנאבד את העצמים הטופוגרפיים השולטים בשטח. וכאשר צינור הטיפול יהיה או"ם. וכל מה שייעשה בשטח צריך להיבחן באיזו מידה הוא עוזר לטיפול באו"ם. ונדע שאם נקבל מכה ויהיה עוד הרוג אחד, עלינו לבלוע זאת, ולא נוכל לעבוד לפי שיטת "הלך כיסא בא שולחן".

אני לא יודע כמה זמן תימשך המדיניות הזאת. אבל זו המדיניות לתקופה הקרובה. אם לנסות לראות בכל רגע גם את הטוב, הטוב שפה זה שזה יאפשר לנו לבצע את התרגיל האוגדתי בלי סיבוכים שונים ולהשלים את האימונים. זה הטוב שיש ברע הזה.

למעשה הבעיה הזאת היא בעיית היסוד היום בכלל בנושא הביטחון השוטף, אולי לא רק הביטחון השוטף, וגם במיוחד בפיקוד צפון.

1. גבעה בפינה הדרומית-מזרחית של האזור המפורז הדרומי (חרבת אִדְיִיר). הקרקע בנקודה זו הייתה בבעלות ישראלית.

119 ◀ אל עוזי נרקיס, נספח צה"ל בפריז

פורט בליס, 5 בספטמבר 1960

רבין יצא ב־21 באוגוסט 1960 להשתלמות בארצות־הברית "בהכרת נשק חדיש". עם בואו השתתף בדיונים בשגרירות ישראל בווינגטון על רכש מערכות נשק ואמצעים אלקטרוניים חדישים מארצות־הברית, ולאחר מכן השתתף בקורס בפורט בליס. בתום הקורס יצא לניו יורק ומשם לביקורים קצרים בבריטניה, בצרפת ובאיטליה. הוא שב לארץ בראשית אוקטובר 1960.

שלום רב עוזי,

קיבלתי היום את מכתבך לאחר שחזרתי הנה מביקור בן 3 ימים במקסיקו סיטי, כמובן יחד עם צ'רה [צבי צור]. הקורס עצמו טוב ומעניין הן מבחינת התוכן והן מבחינת החניכים, אין לי כלל מה להעיר על צורת מסירת החומר, קרי ההדרכה על ידי האמריקאים. קשה ממש להאמין למראה עיניך ולמשמע אוזניך באשר לרמת ההדרכה הגבוהה, הליטוש שבדיבור והשכלול שבעזרי האמון העושים פשוטים דברים כה מסובכים. תוכן הקורס נחלק לשלושה חלקים. החלק הראשון הוא הרקע. תפקידו לתת את עיקרי התפיסה האסטרטגית והטקטית של צבא (ליתר דיוק כלל הכוחות המזוינים) ולהבליט יישומה של תפיסה זו, במיוחד לגבי כוחות היבשה בארגון ותפעול החל מרמת הנשיא וכלה ברמת ה־Battle group.¹ לגבי פרק זה היה מאוד מעניין ואם כי באופן טבעי היה מאוד כולל הרי מבחינתי דווקא בכך הייתה החשיבות. אין לי כל רצון לעסוק בטבלאות מטה של צבא ארצות־הברית. אני מעוניין יותר להבין את הרעיון המונח ביסודו של הארגון והמחשתו בשיטת תפעול כללית. החלק השני עסק בפרשת הקליעים, כמובן בעיקר אלה המצויים בידי כוחות היבשה. כלומר קרקע-קרקע עד 400–500 ק"מ וקרקע-אוויר. כמובן גם לכאן קדם פרק כללי המציג את היסודות המשותפים לכל הקליעים וכמובן מתן תמונה כללית על הקליעים המצויים בידי השירותים האחרים. פרק זה היה מעניין במיוחד וחזינו גם במטווח קליעי [גד] [מ]טוסים [מטיפוס Nike על שני סוגים המצויים מבצעית בשוק ההרקולס

יצחק רבין (יושב שני משמאל) בחברת אנשי צבא שהשתתפו בקורס להכרת נשק חדיש שערך צבא ארצות־הברית בפורט בליס, 6 בספטמבר 1960

1. יחידה בצבא ארצות־הברית בשנים 1955–1963 שגודלה היה בין גודל לחטיבה.

והאיג'קס. כמובן שגם ראינו ולמדנו היטב את ה־Hawk אם כי טרם ראינו מטווח של קליעים מסוג זה. בשבוע האחרון נעסוק בפרק השלישי – הפרק האטומי. אמנם במידת מה נגענו בנושא זה הן בפרק הראשון והן בפרק השני, אך בשבוע השלישי נעסוק בו ביתר פרוטרוט. מכל מקום לי, על אף שעסקתי בנושא הקליעים בתוקף תפקידי האחרון פרש הקורס יריעה רחבה ומקיפה על הנעשה בנידון במסגרת המדינה העשירה והמתקדמת ביותר בנידון בעולם המערבי. באשר לחניכים – הקורס מונה 23 חניכים מה[ם] 12 גנרלים שמהם 8 מיור־גנרלים ו־4 בריגדיר־גנרלים. היתר אל[ופי] מ[שנה], ומיעוט קטן של ס[גני] אל[ופים] מצוי גם הוא לרפואה. המדינות המיוצגות הן מכלל הקצוות ומכלל הרמות החל מווייטנאם, סינים לאומנים ודרום קוריאנים, דרך תאילנד, ברזילאים, פיליפינים, פרסים ופקיסטנים ועד אוסטרלים, צרפתים, גרמנים וישראלים. בקיצור, תערובת רבה שאגב כשלעצמה מעניינת ונותנת אפשרויות לעמוד על דרך מחשבתם ומושגיהם של טיפוסים מעין אלה בקשת רחבה של מדינות. בקיצור הנאתי מן הקורס רבה, ואם אוסיף שהספקתי לחטוף ביקור נעים במקסיקו סיטי אשר בזכות צ'רה כנראה מצא השגריר הנכבד והמוכר לך שניאורסון² זמן להקדיש יומיים רצופים לנו, ומה שחשוב יותר לא רק את עצמו, אלא גם את מכוניתו. זו אמנם הייתה הצצה בלבד לעולם המקסיקני, אך הצצה מעניינת ביותר. בסוף הקורס ניסע ללאס וגאס ליום־יומיים ובערך לזמן דומה ללוס אנג'לס. משם לוויינגטון, ניו יורק, לונדון, פריז.

באשר לפריז, הרי כוונתי העיקרית הייתה בעקבות המחשבה על הכלי האירופי³ לבקר במספר בתי מלאכה העוסקים בייצורם כדי לקבל תמונה על הרמה התעשייתית הנדרשת ואם אפשר לראות את הכלי האירופי עצמו. פרט לזאת לא הייתי רוצה להטריד מישהו בביקורים. כי אחרי הכול עומדת לבקר משלחת של צביקה [זמיר], טליק [ישראל טל] ואברשה [טמיר] וחבל לנדנד לצרפתים פעמים רבות. מאידך אם תוכל להפגיש אותי עם מחליפו של דה־פויי⁴ (אם הוא דובר אנגלית) הרי הדבר היה סביר. כמו כן אם אוכל להיות נוכח בניסוי של הכלי שעמוס [חורב] בא לנסותו הרי זה היה רצוי. מכל מקום אין טעם להטריד יתר על המידה מישהו והעדיפות היא בהתאם לכתוב דלעיל. אין בכוונתי להישאר יותר מ־2–4 ימים בפריז, על אף עובדת החג (שהוא יהודי ואינו מחייב את הצרפתים).⁵ לבסוף ד"ש לאסתרקה ולכלל המכרים ולהתראות בפריז (אני אתקשר מיד כאשר אגיע ללונדון).

יצחק ר.

120 ◀ אל עוזי נרקיס, נספח צה"ל בפריז

תל אביב, 13 בנובמבר 1960

במכתב לנרקיס המובא כאן כותב רבין כדרכו על עניינים שונים, אך בראש ובראשונה על ההתעוררות המחודשת של ה"פרשה" בסתיו 1960, עם מתן פסק הדין במשפטו של מפקד הרשת במצרים בשנת 1954, אברהם זיידנברג (אברי אלעד, שנודע בכינויו "האדם השלישי"), שהועמד לדין בסוגיה אחרת. במשפטו הודה זיידנברג כי בהוראתם של "הקצין הבכיר", אלוף משנה בנימין גבלי, ו"קצין המילואים", מרדכי בנצור, העיד בוועדת אולשן-דורי (ינואר 1955) עדות שקר שפגעה בשר הביטחון דאז, פנחס לבון. בעקבות הגילויים במשפט ולאחר דיונים בין לסקוב לבן־גוריון הוקמה ב־12 בספטמבר 1960 ועדת חקירה פנימית לבדיקת החשדות להדחת עד ולזיוף מסמכים. בראש הוועדה עמד השופט חיים כהן, וחבריה היו הקצינים אהרון דורון ומתי פלד. בעת עבודת הוועדה הביא לבון את העניין לפני ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, ומידע על הדיונים הודלף לעיתונות. העיתון "מעריב", שהוביל את הדיווחים, הפנה אצבע מאשימה אל בן־גוריון על שאינו נענה לתביעת לבון להכריז על חפותו בפרשה. בן־גוריון טען

2. מרדכי שניאורסון, שגריר ישראל במקסיקו סיטי, שימש קודם ציר ישראל בפריז, ולכן היה מוכר לנרקיס.

3. הטנק האירופי. ראו תעודה 110.

4. גנרל אנרי דה־פויי (Henri de pouilly) היה עוזר של ראש המטה הכללי בצבא צרפת.

5. ראש השנה של שנת תשכ"א שחל ב־22 בספטמבר 1960.

ראש הממשלה דוד בן-גוריון (יושב ראשון מימין) וממלא מקום שר הביטחון פנחס לבון (יושב משמאלו) בביקור בבסיס צבאי, 15 באוקטובר 1953. רוכן מאחוריהם צבי איילון, אלוף פיקוד מרכז, לידו (עם מקטרת) מרדכי מוקה) לימון, מפקד חיל הים, משמאלו יעקב פרי, ראש מטה פיקוד דרום

בתגובה רשמית ב־3 באוקטובר שאין זה מתפקידו לזכות את לבון, משום שהוא לא פסל אותו מלכהן כשר ביטחון ומשום שזיכוי פירושו הרשעת גבלי. בן-גוריון טען כי זכותו האלמנטרית של כל אדם, אפילו פושע, להוכיח את צדקתו, והוסיף: "כשר ביטחון לא אסבול שבצה"ל ישרת קצין שאין ידיו נקיות, אבל גם לא אסבול שיעמידו קצין לעמוד הקלון בלי הוכחות ובלו משפט".

לאחר הגשת המלצות ועדת כהן ב־17 באוקטובר קבע היועץ המשפטי לממשלה גדעון האוזנר כי שני הקצינים חשודים בשידול לעדות שקר, אבל לא יועמדו לדין בשל התיישנות, ושיש להמשיך את החקירה בעניין זיוף המסמכים. בכך לא תמה הפרשה. לבון המשיך לתבוע הודעת זיכוי פומבית, ומשה שרת, שכיהן בימי ה"פרשה" בתפקיד ראש הממשלה, הודיע ב־23 באוקטובר שהעובדות, כפי שעולה ממסקנות ועדת כהן, מעידות כי האשמת לבון באחריות ישירה לפרשה היא אשמת שווא. ההכרזה ריצתה את לבון, והוא הכריז ב־25 באוקטובר כי הפרשה מחוסלת בעיניו. אף על פי כן הקימה הממשלה ב־30 באוקטובר ועדת בדיקה בת שבעה שרים, בניגוד לעמדתו של בן-גוריון, שתבע הקמת ועדה משפטית. בעת כתיבת המכתב עסקה הוועדה בבדיקתה.

שלום רב עוזי,

אם כי יודע אנוכי שאינך מצוי בבירתה היפה של צרפת בימים אלה,¹ הריני מנצל את הדואר הדיפלומטי הקרוב לשיגור מכתב זה אליך.

המצב בארץ מחורבן למדי; ההרגשה אינה טובה ביותר לכל נושא מדים ולכל חובשי בית מערכת הביטחון. לא כל כך בגלל ההשמצות בעיתונות, אלא יותר בגלל האמת שיש בהשמצות אלה והעובדה שאין תגובה מתאימה כלפי אותם הקצינים אשר ביושרם ובאמתות דבריהם מזמן לא היה לי אמון ואשר הוכח סופית שאכן כן הם הדברים. היעדר תגובה מצד צה"ל אינה קשורה במקרה זה בהיעדר נכונות צה"ל לנקוט בצעדים כלשהם כלפי הקצינים הנוגעים בדבר, אלא בהוראה הקיימת מטעם הממונים על צה"ל המונעת מנקיטת כל צעד שהוא בטרם תשלים ועדת השרים עבודתה. כך שעל אף העובדה שוועדה צבאית מוסמכת קבעה שקצינים שיקרו

1. נרקיס ביקר באותם ימים באלג'יריה יחד עם צבי זמיר, ישראל טל ואברהם טמיר. הם שהו שם בין 11 ל־15 בנובמבר.

ושידלו לשקר אין נעשה שום דבר כלפיהם. בקיצור מסתבר שהאמת היא בעיה קטנה ביותר במסכת הקרויה "פרשה" ואין נכונות לראות בשמירתה דבר המצדיק הסתבכות כלשהי.

אולם גם ביחס להיעדר יושר ודברי אמת המתבצעים בהווה יש יחס דומה כלאלה שהתבצעו בעבר.
[.....]²

באשר ל"הושע" הריני מתכוון להתחיל ההכנות בעוד שבוע, דאג רק לקיום הפגישה. הבאתי מכתבך לעיון שר הביטחון [דוד בן-גוריון] [כוונתי למכתבך בקשר לשיחתך עם O'neil]³ והמברק ששלחתי בחזרה בהקשר לו סוכם לאחר דיון בנידון עם הזקן ולאחר שזה קרא את מכתבך בפרשה זו. מכל מקום הוראתו היא להמשיך לטפל בנידון בהתאם לדרך שסיכמנו בינינו בהיותי בפריז. אנו נכין החומר עד מחצית דצמבר, אז אפנה לרמטכ"ל שיאשר בואך לארץ כדי לעזור לנו בליטושו הסופי של החומר וזאת אוכל לעשות רק לאחר שנדע סופית עיתויים לפגישות השונות הן באשר לפגישת המודיעין והן ביחס לפגישה עם O'neil, כך שהעניין היום תלוי בך. קיימת הוראה שאת פגישת המודיעין תקבע בעיתויים שיהיו נוחים גם מבחינת פגישת "הושע".⁴ באשר להחלפתך היו לי שיחות בנידון עם הרמטכ"ל [חיים לסקוב], ארוין [אהרון דורון], עודד [מסר] וצ'רה [צבי צור]. עודד כנראה מסרב בכל תוקף אם כי טובה (אשתו) הייתה די נלהבת מהרעיון אך חוששני שבמקרה זה עודד יכריע נגדה. תכניתו [היום] היא להמתין תקופה של מספר חודשים ולתת לצ'רה הזדמנות לאפשר לו קידום, כך שכוונתו היא לצאת לתקופת "הסבה" לשריון ואחר כך להחליט סופית. ייתכן מאוד שהדבר עלול להשפיע על צ'רה לדחות ההחלטה על החלפתך עד לאותו מועד וייתכן שלא. הבינתי מצ'רה שאינו רואה סיבה שלא לדחות מועד שובך בכמה חודשים עד שיוברר יותר המצב כאן, כוונתי עד יוני-יולי 1961. הרמטכ"ל הנוכחי מאידך מרגיש חובה כלפיך בנושא זה מאחר והוא התחייב. דומני שלא תהיה לו כל השפעה על פעולות שצריכות להתרחש לאחר 1 ינון [אר] 1961.

ביחס לקורסים ABC [אב"כ - אטומי, ביולוגי, כימי] אני מניח שניתן לדחות ההחלטה עד שובו של ק[צין] הנ[דסה] [ראשי] כדי לסכם סופית מספר ושמות המשתתפים בקורס.⁵ מכל מקום נשלח אנשים ללמוד נושא זה בצרפת.

אני מקווה שביקור החבריה של צביקה [זמיר] אצלך לא הכביד ביותר עליך וההדים המגיעים מהם מצביעים על הנאה מרובה.⁶ אני משוכנע שהביקור באלג'יר יגביר עד פי כמה מונים הרגשה זו. אסיים בשלב זה, ומסור ד"ש לאסתריקה ממני ומלאה.

יצחק רבין

2. בפסקה שהושמטה נמתחה ביקורת על אמינותם של מספר קצינים בכירים שהיו אז בשירות פעיל.
3. ככל הנראה מדובר במכתב של נרקיס מ-26 באוקטובר על שיחה שקיים באותו יום עם אדמירל פייר אונייל, עוזר לרמטכ"ל הצרפתי. אונייל מסר לו שתיק "הושע" (ראו הערת הפתיחה לתעודה 117) הגיע לטיפולו של הרמטכ"ל הצרפתי, וכי הלה רמז לו שיש כוונה לשתף את ארצות-הברית ובריטניה בתוכנו. נרקיס ביקש מאונייל לשמור על סודיות המגעיים ולא להכניס מדינות נוספות בסוד התכנית לפני שיושג סיכום בדיונים עם צרפת. נרקיס הסיק מן השיחה כי הצרפתים נוטים להנמיך את הטון ולמעט בערך הבטחתו של דה-גול לבן-גוריון (נרקיס, חייל של ירושלים, עמ' 245-246).
4. פגישות המודיעין והמשך השיחות על תיק "הושע" התקיימו בפריז בהשתתפותו של רבין בפברואר 1961.
5. ראו תעודה 124.
6. על התכניות לביקור הקבוצה ראו תעודה 117. קבוצת הקצינים יצאה לדרך בסוף אוקטובר ושובה לארץ במחצית השנייה של נובמבר. טל כתב לרבין ב-6 בנובמבר על אכזבה מסוימת מן הביקור באנגליה "מבחינת משלחת ההדרכה", אך ציין כי באופן אישי העשיר את הידע שלו על המחשבה הצבאית הבריטית ועל ההתפתחויות הצפויות בחלקי העולם השונים כפי שהם נראים משם. הוא הוסיף כי בביקורים באנגליה ובגרמניה למד הרבה על אמצעי הלחימה למיניהם, וכי הידע הטכני שלו הספיק להבנה ועיכול של כל הנושאים. הוא כתב על הביקור הצפוי עם נרקיס בצרפת ובמיוחד על ציפיותו מן הביקור באלג'יריה, "שיהיה גולת הכותרת לביקורים בצרפת" (א"צ, 83/68/9; על הביקור באלג'יריה ראו: נרקיס, שם, עמ' 248-249).

טקס חילופי הרמטכ"לים במשרד ראש הממשלה בירושלים, 1 בינואר 1961. משמאל לימין: ראש אג"ם יצחק רבין, אלוף פיקוד דרום אברהם יפה, הרמטכ"ל היוצא חיים לסקוב, מפקד חיל הים יוחאי בן-נון, הרמטכ"ל הנכנס צבי צור, אלוף פיקוד צפון מאיר זורע וראש אג"א משה גורן (צילום פול גולדמן)

תל אביב, 5 בדצמבר 1960

121 ◀ אל עוזי נרקיס, נספח צה"ל בפריז

שלום רב עוזי,

הנני משיב באיחור למכתבך מכמה טעמים. הראשון והעיקרי הוא שהיום לוקח הרבה זמן להשיג תשובות לנושאים עדינים מעין זה שהעלית במכתבך האחרון והקשור ב"יהושע".¹ מרבית העולם שקוע בבעיות אחרות לחלוטין ונוטה לדחות הטיפול בכל נושא שאינו מחייב טיפול לתקופה שתבוא בעוד זמן מה² ולא דווקא בקשר להרכב צמרת צה"ל. מכל מקום כרגע, לאחר בחינה בשלבי ביניים, הגעתי למסקנה שמוקדם כרגע להעלות הצעתך, מה גם שהיום לפי הערכה קיימת כאן שאומתה במברקך האחרון באשר לעיתוי הפגישות, הרי הצרפתים נתונים בבעיות אחרות לחלוטין³ ויהיה זה רק משגה לנסות להפעיל לחצים כבדים והחורגים מהתחום הצבאי. לפיכך נעכב בשלב זה הצעתך ולא נביאה לידי ביצוע.

בארץ כמובן שמח. חילופי הרמטכ"לים, ליתר דיוק השגיאות הטקטיות אשר נעשו בביצוע הפרסום בנידון, נוצלו על ידי כל הגורמים המעוניינים להרמת המתח סביב מערכת הביטחון.⁴ [חיים] [לסקוב] נתן כמה

1. במכתב מ-20 בנובמבר הציג נרקיס לשגר במסגרת תכנית "יהושע" קצין ש"יעסוק בכל בעיית פיתוח העזרה ללוחמת לילה". לא ברור אם רבין מתכוון להצעה זו או לעניין אחר שהעלה נרקיס.
2. הכוונה לציפייה במערכת הפוליטית למסקנות ועדת השבעה בעניין ה"פרשה" (ראו הערת הפתיחה לתעודה 120). המסקנות, שפורסמו ב-21 בדצמבר 1960, קבעו פה אחד כי לבון לא נתן את ההוראה להפעיל את הרשת במצרים בשנת 1954. ההחלטה לא שמה קץ למחלוקות הפוליטיות סביב ה"פרשה", והיא המשיכה להסעיר את המערכת הפוליטית בישראל גם בשנת 1961 ואחריה.
3. המהומות הקשות שהיו באלג'יריה באותם ימים גרמו למשבר פנימי בצרפת. ב-16 בנובמבר הכריז דה-גול כי בינואר 1961 ייערך משאל עם לאישור מדיניותו. ב-5 בדצמבר נפתח הדיון בא"ם על עריכת משאל באלג'יריה בפיקוחו של הארגון. ב-9 בדצמבר הגיע דה-גול לביקור באלג'יריה. ובעת ביקורו היו מהומות קשות בין שוטרים למתיישבים צרפתים שהתנגדו לנסיגה, ובהן נהרגו 120 איש והיו פצועים רבים.
4. הרמטכ"ל חיים לסקוב הופתע לשמוע בשידור רדיו ב-27 בנובמבר על החלטת הממשלה לאשר את מינויו של צבי צור לרמטכ"ל הבא של צה"ל. לסקוב שוחח עם בן-גוריון על סיום כהונתו כמה חודשים לפני כן וידע על המינוי הצפוי של צור, אך הוא נפגע מתוכנה של ההודעה ומכך שלא נמסר לו עליה לפני הפרסום. רק בהודעה מאוחרת ומתוקנת נמסר ששר הביטחון נענה לבקשת הרמטכ"ל לשחררו מתפקידו. העיתונות הגיבה בפליאה על ההודעה המוקדמת, והמערכת הפרלמנטרית ניצלה את התקלה: בישיבת ועדת החוץ והביטחון יום לאחר ההודעה תקפו חברי הכנסת של "חירות" את בן-גוריון, וכעבור חודש קיימה הכנסת דיון סגור על "הנימוקים והנסיבות שגרמו להתפטרות הרמטכ"ל" (מרדכי נאור, לסקוב, עמ' 290-298).

Statements שלא הייתי מעלה על דעתי אי פעם שיוציא מפיו וכמובן הציבור האזרחי הרחב משוכנע שנעשה כאן עוול נוראי. אינני יודע מיהו היועץ הטקטי של הזקן, אך מכל מקום הייעוץ שהוא מקבל הנו גרוע ביותר. כל הארץ יודעת שהרמטכ"ל הוולך והמיועד שמעו על החלטת הממשלה מתוך הפרסום ברדיו. הפרסום לא היה מתואם והשתנה מדי שעותיים במהדורות החדשות השונות. בקיצור, בלגן טיפוסי שאין מאחוריו שום דבר והיוצר מהומה מיותרת.

באשר לי הזמין אותי ש[ר] הביט[חון] לשיחה אישית ושאלני האם נפגעת ממניויו של צ'רה [צבי צור]. השבתי תשובה לא ישירה המורכבת משני חלקים. הראשון שאינני מרגיש עצמי כתוצאה מהמניויו פחות טוב ומתאים. השני שאני מניח שישנה מערכת שיקולים שונה בבחירת רמטכ"ל ובוודאי בחר שהב"ט את האדם המזדהה עמו הזדהות כוללת יותר ובתחומים שונים. שהב"ט פתח במערכת הסברים נרחבה החל מפרשת סינורטי [Seniority], הקרבת צ'רה לטובת חיים [לסקוב] בשעתו וכיוצא בזה. כן הזכיר לי שני "עוונות"⁵ – הראשון העובדה שהפרתי פקודתו והלכתי בשעתו לכנס הפלמ"ח הראשון (אינני יודע אם הנך בקיא בפרטים, אך בשעתו ישבתי בביתו של שהב"ט ערב הכנס והוא ניסה לעשות הכול כדי למנוע הליכתי כולל הזמנה לארוחת ערב עמו אשר סירבתי לקבלה משום שגם כך איחרתי בשעה לכנס כתוצאה מתכסיסי ההשהיה שלו).⁶ השני, הוא חושב שאני קצת זהיר. אמרתי לו שאיננו חייב לי כל הסברים, ואשר לטענתו האחרונה הנני חושב שהוא טועה לחלוטין, אך מכל מקום אין כל טעם בכניסה לדיון כלשהו בנושא זה. האווירה הייתה טובה מאוד והוא גילה ידידות וחביבות רבה ביותר.

בהמשך השיחה שאלתיו האם לדעתו עלי להישאר בצה"ל ובתפקיד הנוכחי, מבלי כמובן שתשובתו תחייבו במידה ותיווצר מערכת יחסים אישיים בלתי רצויה. בקיצור הוא קפץ מכיסאו כמעט ושאל איך אני בכלל מעז להעלות בדעתי מחשבות כאלה וכו' וכו'. מכל מקום מסתבר שהוא מסכים לכך שבנוסף לתפקידי כר[אש] אג"ם אקבל סטטוס של סגן רמטכ"ל, אך ההצעה לא באה ממנו.

בקיצור, אינני מבין במדויק את הסיבה שהניעה אותו ליזמה בשטח ההסברים לי. ייתכן מתוך רצון למנוע החרפת המתיחות הציבורית סביב [הצבא] היום כאשר האווירה מתוחה בלאו הכי. כמובן תיתכנה גם סיבות אחרות, מכל מקום העובדה שהוא מצא לנכון לתת לי הסברים ומיזמתו הייתה לי די נעימה, אחרי הכול אני יודע היכן אני חי בעולם הזה ומה הם השיקולים הקובעים לפחות בסביבתו הקרובה של שהב"ט, במיוחד בקומה מתחת למקום מושבו. מכל האמור לעיל תבין שאני נשאר בתפקידי ונשאר לעתיד לעשות את שלו באשר להמשך לטווח רחוק.

באשר להערכתך בנושא ירדן.⁷ כולנו חוששים למצב בלתי מוגדר העלול להתהוות בירדן, כי מצב בלתי מוגדר הוא המסוכן ביותר מבחינת היהודים, קרי מידת הנכונות להחליט לעשות משהו ומבחינת המערב בנכונות שלא להוות לחץ חמור עלינו שלא לבצע או לסגת לאחור ביצוע. איננו יכולים היום להופיע כלפי המערב כגורם העלול להיראות כמעוניין בסילוק חוסיין. נהפוך [הוא], קבענו לעצמנו קו טיעון לפיו אנו מציגים עצמנו כגורם המחזק חוסיין והמעוניין בקיום ירדן עצמאית. אחד הטיעונים שלנו לחיזוקנו הצבאי, המדיני והכלכלי מושתת על הנחה שישראל חזקה מונעת מקע"ם [הקהילייה הערבית המאוחדת] לפגוע בירדן מחשש שהפרי יפול ברשותנו ולא ברשות קע"ם שעיקר כוחה מרוחק מירדן. כמובן שבמקביל לכך הדגשנו שלא נשלים

5. השיחה בין השניים התקיימה ב־1 בדצמבר 1960. לפי גרסתו של רבין הבהיר לו בן־גוריון שצור קדם לו ב"היררכיה הצבאית" ואם היה ממנה את רבין היה צור פורש מצה"ל (ראו יצחק רבין, פנקס שירות, עמ' 109–110; והשוו יומן בן־גוריון, 1.12.1960).

6. השוו תעודה 28 והערת הפתיחה שם.

7. רצח של ראש ממשלת ירדן ב־29 באוגוסט בידי מתנקשים שבאו מסוריה חיזק את הדאגה בישראל לגורלו של המשטר בירדן. בישיבת המטכ"ל ב־19 בספטמבר העריך לסקוב כי יש אפשרות שירדן תתקוף את סוריה, ואז ייתכן שמישהו ינסה ל"חסל את חצר המלך". הוא מסר כי כוחות סדירים של צה"ל עמדו מאז ההתנקשות בכוננות של 12 שעות למקרה שהלגיון ינסה לכבוש את הר הצופים ולכתר את ירושלים. לסקוב הבהיר שאם יתערער שלטון המלך וכוחות של קע"ם ייכנסו לירדן "נעמוד לפני שיקול אם עדיפים 900 אלף ערבים נוספים בישראל או הצבאות של קע"ם בתוך הגדה המערבית". לעומת זאת הצביע על כך שאם הכוחות הירדנים שנערכו על הגבול עם סוריה, ושתבעו את הסגרת המתנקשים, יצליחו בהתקפה על סוריה, יצטרך צה"ל להיות ערוך לכיבוש המוצבים הסוריים והאזורים המפורזים.

עם שלטון קע"ם בירדן. לדעתי אין מקום היום להיכנס לדיון מפורט יותר בטיעוננו כלפי ארצות המערב על גוונים וניואנסים בשלבי המעבר משלטון חוסיין בירדן לשלטון קע"ם. כל דיון מעין זה יתקבל בחשדנות ובניסיונות לסיכול אפשרות פעולה במידה וחוסין ייפול. לגופו של עניין לדעתי האישית קשה להניח שתהיה מפולת בשלבים בירדן. ברגע שחוסיין יירצח לא ייתכן אלא אחת משתי האפשרויות, סיוע צבאי מערבי בנוסח שהתרחש ב-1958⁸ או עליית גורם פרו־קע"מי מובהק כמו נבלוסי⁹ אשר יחייב תמורה יסודית בלגיון ובכל המערך מבלי שבהכרח יביא לחדירה של צבא קע"ם מסוריה. אינני מתאר דרך ביניים. יתר על כן גם במידה שתיתכן הרי זה יהיה בלתי סביר להציג היום כלפי המערב אפשרות כזו כאפשרות סבירה ונוח לחלק אפשרויות ההתפתחות רק לשתיים (במידה והמדובר בחתירה פנימית, כי אין להניח שפלישה צבאית של קע"ם לירדן היא אפשרות סבירה היום).

בינתיים שלום רב וד"ש לאסתרקה ממני ומלאה ובברכה לקראת "התרחבות" משפחת נרקיס.

יצחק רבין

122 ◀ דברים בסיכום תרגיל

13 בדצמבר 1960

בתעודה שלפנינו מובאים דבריו של רבין בסיכום התרגיל העוצבתי "יטבת", שהתקיים ב-5–10 בנובמבר 1960. בתרגיל השתתפה חטיבה 5 (גבעתי), חטיבת חיל רגלים במילואים של פיקוד מרכז שהייתה אחראית להגנת אזורי השרון. תרגיל עוצבתי מסוג זה התקיים אחת לכמה שנים בשל הקושי לזמן את כל יחידות המילואים לאימון מלא מדי שנה. תרגיל "יטבת" התקיים בגליל, בשטח דומה לאזורי השרון והשומרון. בשלב הראשון של התרגיל נערכה החטיבה, שתוגברה ביחידת טנקים, להגנה בשטח מישורי פתוח, והדפה התקפה שהונחתה עליה; ובשלב השני הבקיעה החטיבה מערך הגנה בשטח הררי.

לפני רבין דיברו בין היתר מנהל התרגיל אלוף משנה רחבעם זאבי, השופט הראשי בתרגיל אלוף משנה רם רון, שופטים ובקרים של יחידות המשנה שנטלו חלק בתרגיל, מפקד החטיבה המתורגלת ואלוף פיקוד מרכז יוסף גבע. זאבי עמד על הדמיון בין מתאר התרגיל לבין המשימות שיוטלו על החטיבה במקרה של מלחמה, והצביע על הלקחים העולים ממנו בעיקר בנוגע לתפעול נשק נגד טנקים. רון הביע את התרשמותו מתפקודם של הקצינים בחטיבה, אך אמר כי רמתם של החוגרים והטוראים, שמרביתם מעל גיל 30, אינה מניחה את הדעת. לעומתו שופטים ובקרים של יחידות המשנה דיווחו כי רמת הכושר והמקצועיות של רוב החיילים טובה, והצביעו על ליקויים דווקא בדרג הפיקודי. בקר השריון למשל הצביע על ניצול לקוי של הטנקים בשלב ההגנה – חלקם הוצבו בעמדות ולא הופקה שום תועלת מניידותם. מפקד החטיבה המתורגלת הסביר את הליקויים בתפקוד החטיבה ואת הקשיים המנהלתיים שבהם נתקלה במהלך התרגיל. לאחר דברי רבין סיכם הרמטכ"ל את הדיון. הוא עמד על בעיות ההתקפה בשטח הררי, וצייץ בין היתר את תפקידם המכריע של מפקדי המחלקות והפלוגות לעומת תפקידם של מפקדי החטיבה או הגדוד. הוא גם הציג כמה טקטיקות של הגנה משולבת של טנקים ורגלים, וקבע כי יש צורך לאמן את חיל הרגלים "נגד פניקה של טנקים". בסיום דבריו הדגיש את חשיבות איסוף המודיעין בכל שלבי הלחימה.

אעמוד על חלק הנקודות שראיתי ועל חלק הדברים שהגיעו לאוזני בסיכומים, הן במנהלת התרגיל והן בסיכום כאן. אחת השאלות שעניינה אותנו הייתה: באיזו מידה אנחנו היום מסוגלים לנצל את האמצעים שעומדים לרשות החטיבה, אותם אמצעים שנרכשו בכספים רבים ושבוועל יינתנו לכוחות כגון חטיבה במשימות דומות. האם הגענו לכך, שהמגביל את כל עצמתה של החטיבה הוא היעדר אמצעים או ידיעה להפעיל

8. צנחנים בריטים נשלחו להגן על המלך חוסיין ביולי 1958, לאחר ההפיכה בעיראק וגילוי קשר נגד חוסיין.
9. סלימאן נבלוסי, מנהיגה של "המפלגה הלאומית הסוציאליסטית", ניצח בבחירות בירדן בשנת 1956 ומונה לראש ממשלה. בתקופת כהונתו פנתה רידן לכיוון הסובייטי-נאצריסטי. הוא הודח באפריל 1957, לאחר שהחליט לכוון יחסים דיפלומטיים עם ברית המועצות. מאז לא מילא תפקיד רשמי ולא היה חבר בפרלמנט הירדני, אלא עמד בראש האופוזיציה החוץ-פרלמנטרית בירדן.

אמצעים אלה? ואם אני צריך לסכם לעצמי, מתוך מה ששמעתי וראיתי בתרגיל, אני חושש שהיום מצויים בידינו אמצעים שעדיין אין לנו מספיק ידע איך להפעיל אותם במלוא עצמתם למשימות שונות כפי שבאו לביטוי בחטיבה. אני יכול להביא הרבה דוגמאות, אבל הם הזכירו תוך כדי התרגיל.

כאשר אני שואל את עצמי: מהו היסוד שבגללו איננו יכולים לנצל את האמצעים האלה – מפעילי האמצעים או הדרג הפיקודי שצריך לשלב את סך הכול האמצעים למסכת אחת – אני מגיע למסקנה – ולא רק על סמך התרגיל הזה, שהוא רק חיזק מה שראיתי עד כה – שלא המפעילים הישירים של הכלי משמשים גורם מגביל לסך הכול מיצוי בעת לחימה, אלא אותו דרג שצריך לתכנן ולהפעיל במשולב את מסכת האמצעים. לזה יש מסקנות לגבי תכנית האימונים.

מתעוררת השאלה: האם צריך עוד פעם להקדיש, מבחינת האמצעים המעטים שעומדים לרשותנו, יותר לאימון החייל, או אולי קצת פחות לאימון החייל ויותר לאימון המפקד, כך שלא הוא ישמש הגורם המגביל בסך הכול ניצול האמצעים? ושמתני לשמוע מהמג"דים [מפקדי הגדודים] איך התגלתה רמת החיילים בחטיבה. לי נדמה שלא הטוראי משמש גורם מגביל של סך הכול עצמתה של החטיבה, אלא המפתח הממשי להגברת העצמה נתון ברמת כושרם של הדרגים האחורים, ובמידה שזה יהיה תלוי בי, אשתדל שבמסגרת תכנית העבודה לשנה הבאה יושם דגש על אימון מפקדים, ולו גם על חשבון אימון החיילים.

כמה נקודות לעצם הנושאים שעלו בתרגיל זה. נושא ראשון. כל תרגיל, בעיקר השלב הראשון, יש לו דמיון רב למשימה של החטיבה. אחת המגבלות שראיתי בתרגיל זה – או יותר נכון, ששמעתי על תרגיל זה ואם מה ששמעתי אינו מדויק נניח שאני מתפרץ לדלת פתוחה, אבל ראיתי זאת גם במקרים אחרים – מתייחס להבנה נכונה של שילוב השריון בתפקידי הגנה במציאות שלנו. במציאות הישראלית לא נוכל להבטיח שחטיבה, כאשר תהיה במשימה הגנתית, תוכל לחסום את כל דרכי הגישה לשריון אל תוך שטח פתוח. בוודאי שהיא לא תוכל זאת אם האויב יפעל נכון. שנית, אף פעם לא נקצה מראש מספיק כוחות חי[ל] ר[גלים], אלא בגזרה ששם נגלה את המאמץ העיקרי של האויב ליצור יותר עומק – דבר שהיה בתרגיל זה. זאת אומרת, הקצאת כוחות "פָּר רוחב גזרה" אינני מניח שתהיה יותר גדולה. הכוח הנייד ייצור את העומק, והמשמעות של הכוח הנייד פה היא בתכנון כל שיטת הפעולה להפעלת השריון לעיקר. אם הופעל שריון כנגד כיבוש שתי כתפיים, או אפילו כתף אחת], ולא שמרו את השריון ובמקום שיהיה הכי נוח ביותר לתקוף ועל ידי זה שנערך בתנאים הטובים המחייבים את שריון האויב לתקוף – זה משגה. אין שום הצדקה לכך וזה בשלב שאתה מצפה להתקפה של חטיבת שריון כי זאת היא הבעיה המרכזית. אם מוצב נפרץ, אתה פוחד מזה שעיקר עצמת השריון תנצל את העובדה שהובקע פתח והשריון יתחיל לנוע. אז הנך צריך לערוך את השריון מראש, לתכנן מראש עמדות, לפרוש מראש את כל האמצעים הניידים שעיקר השריון יעלה – ולא משנה אם מוצב אחד נפל. ואסור לבזבז אף טנק בשלב שלא הוכרעה עדיין המכה העיקרית לשריון, שהוא הופך את נפילת המוצב למסוכן. אסור להפעיל שריון לכיבוש מוצבים במקרה כזה, לפני שהבטחת שאין לאויב שריון, או שנתת מכה לשריון העיקרי של האויב. זאת נקודת מפתח, כי היום כל תכנית הגנה של חטיבה כזו, או דומה לה, צריכה להיות מבוססת על שילוב שריון במערך ההגנה של חי"ר, ועיקר החשש צריך להיות בפתיחת פתח לקראת שריון שינצל את השטח הפתוח לפריצה קדימה.

נקודה שנייה היא פרשת נוהל הקרב להתקפה. פה עלי לקבוע סטנדרדים בלי [-] "חכמות". מפקדת חטיבה, שמקבלת משימה בשעות הצהריים, ומוגדר לה מה היא צריכה לעשות, ויש לה תמונה על מערך האויב – צריכה להגיע, תוך טווח של שעותיים-שלוש, לקבוצת פקודות מוגדרות, כאשר היא מגדירה באופן ברור את המשימות לגדודים, את הציוותים הבסיסיים האפשריים ואת הגזרות. לדעתי, מפקדת חטיבה חייבת להיות מסוגלת לענות לבעיה זו. לפי דעתי זה ניתן ובכל התרגולים שאני התנסיתי בהם הזמן הזה הספיק. ואז יש אפשרות לתת את קבוצת הפקודות החטיבתית בשלב כזה, שקבוצות הפקודות הגדודיות תתבצענה

1. מילה אחת לא פוענחה כאן.

או לפני חשכה או עם איזו שהיא אפשרות של ביצוע תצפית על השטח. כי מה קרה פה? המשימה הורדה ביום X בצהריים, על התקפה שצריכה להיות בלילה שבין $1+X$ ל- $2+X$, כלומר יש לילה אחד לסיוורים. סיוורים בתנאים כאלה צריכים להיות לשתי מטרות: לאיסוף ידיעות ולהכנת מפקדים לקראת המשימות. לא ייתכן שגדוד לא יגמור את תכניתו ויכוון את סיווריו מבלי שתהיה לו תכנית ראשית. וקבוצת הפקודות הסופיות צריכה להיות למחרת בשעה 10:00. מדוע קבוצת הפקודות הסופיות צריכה להיות רק בשעה 10:00? כדי שהגדודים תהיה להם שהות לעדכן את התכניות שלהם על סמך תוצאות סיוור הלילה. כי אם אין תכנית, או תמונה של תכנית גדודית, הסיוורים אינם תכליתיים, אינם עונים לבעיה ואינם משרתים את המטרה. זה איננו בבחינת סטנדרדים שאי אפשר לעמוד בהם. כל מפקדת חטיבה מתורגלת יכולה לעמוד בזה. לכן, לדעתי, כל נוהל הקרב ביסודו, יש לו היגיון של כיצד הוא משתלב, מה ניתן לפני מה, בהתאם למה מכוונים הסיוורים, מה הם צריכים להביא, כיצד מסתכמות התכניות וכיצד מסתכם השלב הסופי של קבוצת פקודות סופיות. כאשר ניתנת משימה ארוכת טווח, גורם הזמן מופיע בצורה יותר מצומצמת תוך כדי ניהול הקרב. לדעתי, בקבוצת הפקודות הסופיות אין שום סיבה שהמח"ט [מפקד החטיבה המתורגלת, זאב ברסבר] לא ייתן תמונה ברורה לגבי הקצאת משימות לכל גדוד להמשך הקרב. אם זה היה בתרגיל, זה בסדר. החכמה היא איך ליצור מראש את כל הנתונים האפשריים, כדי שבבוא העת תוכל להרוויח זמן. אני מסכים שלא תמיד אפשר להכין תכנון, אבל השאלה היא באיזו מידה עושים את כל ההכנות מראש. כמה הערות על הציווד. אני מופתע לשמוע משהו על מ[כשיר] ק[שר] 108. אולי אני טועה, אבל מה שידוע לי על מ"ק 108 הוא, שזהו ציוד הקשר המודרני ביותר שיש. זה הציווד הנהוג היום בצבא ארצות-הברית ואין יותר טוב ממנו. נכון שיש בתהליך של ניסוי ציוד יותר משוכלל, אבל כציוד שקיים היום בצבאות, חיל הרגלים שלנו מצויד במכשירי הקשר הטובים ביותר שיש היום בעולם. אנחנו לא רגילים לכך שיש לנו ציוד לא טוב, אבל בקשר יש לנו ציוד הטוב ביותר. אני מסכים שעדיין לא "עיקלנו" אותו, אבל במקום לחפש פגמים מוטב לחפש פתרונות בתכנית קשר שעונה לציוד ולא מציאת האשם בציוד, דבר שלא יועיל בכלום. לבסוף, אמנם ציינתי לא מעט ליקויים – ואני חושב שיש עוד כאלה שלא ציינתי – אבל אני אומר שוב: הבעיה אינה בכושרו של החייל הרגלי; הבעיה היא בכושרם לא של המפקדים אישית, אלא בציוותם למפקדות, וככל שהמפקדה הייתה יותר גבוהה היא הייתה פחות טובה. פה אני מטיל את האשמה על המטה הכללי, שלקח חטיבה כזו וארגן לה מטה [ח]פ"לפ", מבלי הכנה מספיקה. אין להאשים את מפקדת החטיבה אלא מי שקבע שכך היא תצא לאימונים – וזה קודם כול אנחנו. נלמד מזה. אבל יש עוד דבר. בחטיבות מילואים הסגל הסדיר עובד לאט, ואני משוכנע שצריך לתרגל אותו פי 6 או 7 ממה שהוא מתורגל היום בנושא של תפעול יחידות.